Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu; 2026:78
DOI: 10.46955/ankuayd.1873432
Araştırma Makalesi/Research Article

Dostlarının Kaleminden Besim Ömer Paşa

Besim Ömer Pasha in the Words of his Friend

Ahmet YILMAZ

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye / Dokuz Eylül University, Principles of Ataturk and Revolution History Institute, Izmir/Türkiye

ÖZET

Besim Ömer Akalın, 1862'de doğmuş; Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın doğum, ebelik ve çocuk sağlığı alanlarındaki öncü çalışmalarıyla Türk tıbbının modernleşmesine katkı sağlamış çok yönlü bir hekim, akademisyen ve bürokrattır. Askerî Tıbbiye'den mezun olduktan sonra ihtisasını Paris'te tamamlamış, yurda dönerek Ferik rütbesine yükselmiştir. Ülkenin ilk doğum kliniği olan Viladethane'yi kurmuş, Darülfünun'da rektörlük yapmış; Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfal ve Verem Savaş Derneği gibi sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmesinde etkin roller üstlenmiştir. Elli yılı aşkın süre boyunca gazete ve dergilerde yazdığı sağlık yazıları ile bastırdığı mesleki eserler aracılığıyla halk sağlığı literatürüne önemli katkılar sunmuştur. Bilecik milletvekili olarak TBMM'de görev yaparken 19 Mart 1940'ta Ankara'da geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Bu çalışma, vefatının hemen ardından dönemin önde gelen gazetelerinde kaleme alınan haber, köşe yazısı ve taziye mesajlarını birincil kaynak olarak ele almakta; Paşa'nın portresini meslektaşları, gazeteci ve edebiyatçılar ile yakın dostlarının tanıklıklarıyla yeniden inşa etmektedir. Bu tanıklıklar, Paşa'yı salt bir hekim kimliğinin ötesinde; cehalet ve taassupla mücadele eden bir aydın, nüfus davası etrafında toplumsal bir misyon edinen bir reformcu, nesiller yetiştirmiş özgün bir hoca ve insani derinliğiyle çevresinde kalıcı izler bırakan bir şahsiyet olarak resmetmektedir. Vefatının ardından İstanbul'da düzenlenen ve toplumun her kesiminden binlerce kişinin katıldığı cenaze töreni, Paşa'nın kamuoyundaki derin saygınlığını ve bıraktığı mirasın genişliğini somut biçimde gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Besim Ömer Akalın, Ebelik, Kadın Doğum, Nüfus Meselesi, Türk Tıp Tarihi.

ABSTRACT

Besim Ömer Akalın, born in 1862, was a versatile physician, academic, and bureaucrat who made pioneering contributions to the modernization of Turkish medicine during the late Ottoman and early Republican periods, particularly through his work in obstetrics, midwifery, and child health. Having graduated from the Military Medical School, he completed his specialization in Paris before returning to Turkey, where he rose to the rank of Ferik (Lieutenant General). He founded the Viladethane, the country's first maternity clinic, served as rector of Darülfünun, and played an active role in the organization of civil society institutions such as the Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfal, and the Tuberculosis Association. Through the health articles he contributed to newspapers and journals over more than half a century, as well as his published professional works, he made substantial contributions to public health literature. He passed away on March 19, 1940, in Ankara, from a heart attack suffered while serving as a deputy for Bilecik in the Grand National Assembly of Turkey. The article examines the news reports, columns, and condolence messages published in the leading newspapers immediately following his death as primary sources; it reconstructs the Pasha's portrait through the testimonies of his colleagues, journalists, literary figures, and close friends. These accounts portray him not merely as a physician, but as an intellectual who struggled against ignorance and bigotry, a reformer who undertook a broader social mission centered around the national population issue, a distinctive educator who raised generations of students, and a figure of profound humanity who left a lasting impression on all around him. The funeral ceremony held in Istanbul following his death, attended by thousands from all walks of life, tangibly demonstrates the deep public esteem he commanded and the breadth of the legacy he left behind.

Keywords: Besim Ömer Akalin, History of Turkish Medicine, Midwifery, Obstetrics and Gynecology, Population Question.

Sorumlu yazar: Öğr. Gör. Dr. Ahmet YILMAZ
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye
E-mail: yilmaz.ahmet@deu.edu.tr

ROR ID: ror.org/00dbd8b73
Geliş Tarihi(Received): 28.01.2026 **Kabul Tarihi(Accepted):** 04.05.2026 **Yayın Tarihi(Published):** 31.05.2026

Atıf bilgisi:
Yılmaz, Ahmet. "Dostlarının Kaleminden Besim Ömer Paşa", *Atatürk Yolu*, 78 (Mayıs 2026), 22-43, doi.org/10.46955/ankuayd.1873432

Dergimizde CC-BY-NC-ND lisansı kullanılmakta ve yayımlanan makalelerin telif hakkı yazarlara, ticari kullanım hakkı ise dergimize aittir
The journal operates under the CC BY-NC-ND license. Authors retain the copyright of their published articles, while the rights for commercial use are reserved by the journal.

Extended Abstract

Besim Ömer Akalın (1862–1940) stands as one of the most prominent figures in the history of modern Turkish medicine. After graduating from the Ottoman Military Medical School and completing his specialization in Paris, he rose to the rank of Ferik (Lieutenant General) while building a pioneering career in obstetrics, midwifery, and child health. His institutional contributions were extensive. He founded the Viladethane, Turkey's first maternity clinic, served as rector of Darülfünun, and played a leading role in the establishment of major civil society organizations, including the Hilâl-i Ahmer (Red Crescent), Himaye-i Etfal (Society for the Protection of Children), and the Tuberculosis Association. In addition, he served as a parliamentary deputy for Bilecik during the fifth and sixth legislative terms of the Grand National Assembly. He passed away on March 19, 1940, in Ankara following a sudden cardiac event while still in active parliamentary service. Existing studies on Besim Ömer Akalın has largely focused on his medical innovations and institutional achievements, leaving broader aspects of his personality, idealism, and social mission relatively underexplored. This study argues that newspaper writings published immediately after his death constitute an underutilized primary source that can illuminate these dimensions. It seeks to reconstruct a more comprehensive portrait of Pasha than conventional biographical accounts have offered. The primary aim of the article is to analyze systematically the news reports, columns, and condolence messages published in seventeen leading Turkish newspapers in the days following his death. Through these sources, the study reconstructs his multidimensional identity as perceived by his contemporaries. The source base includes contributions from prominent intellectuals such as Mazhar Osman, Peyami Safa, Suat Derviş, and İsmail Habib Sevük, as well as testimonies from family members and close associates. Methodologically, the study employs discourse analysis to examine how different social groups positioned Pasha within the cultural context of early Republican Turkey. The findings reveal four intersecting dimensions of Besim Ömer Pasha's identity as constructed through these testimonies. First, as a medical reformer, he is portrayed as a founder of modern obstetrics and midwifery in Turkey, a figure who directly confronted social taboos surrounding women's reproductive health and struggled against what he described as the twin challenges of ignorance and religious prejudice. Contemporary accounts, including anecdotes about his confrontation with a cleric who prevented him from attending a dying mother and child, highlight the human stakes of his reform efforts. Second, as an educator, he is remembered for his distinctive and engaging teaching style, his donation of more than 1,300 volumes to the medical faculty library of Istanbul University, and over fifty years of popular health writing that reached audiences far beyond academic circles. Third, as a social activist concerned with population policy, Pasha is identified as one of the earliest and most persistent advocates of natalist ideas in Turkey. He promoted this cause through journalism, parliamentary speeches, and public health publications over six decades. Contemporary observers noted his early recognition of the population issue as a matter of civilizational importance, while also acknowledging that the movement he initiated did not fully translate into institutionalized policy during his lifetime. Fourth, on a personal level, his lifelong bachelorhood, initially perceived as paradoxical given his advocacy of population growth, is reinterpreted by several contemporaries as a conscious idealistic choice. Many argued that by devoting himself entirely to his professional and public mission, he effectively chose to nurture a movement and a generation of physicians rather than establish a family of his own. The state funeral held in Istanbul following his death, attended by thousands from diverse social backgrounds and accompanied by official ceremonies in both Ankara and Istanbul, demonstrates the remarkable public esteem he commanded. The funeral procession from Babıali Street to the Merkezefendi Family Cemetery included representatives of the presidency, the cabinet, the Republican People's Party, Istanbul University, the Turkish Medical Association, and large numbers of ordinary citizens. The study claims that these testimonies reflect not only the legacy of an exceptional individual but also the broader values that educated Turkish society sought to commemorate: tireless public service, intellectual courage in the face of social resistance, civic responsibility, and a humanistic commitment that transcended professional boundaries. In this regard, the writings on Besim Ömer Pasha provide valuable insight into the moral and cultural ideals of an entire generation of Turkish intellectuals.

Giriş

1862'de doğan Besim Ömer Akalın; Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın hastalıkları ve doğum, ebelik ve çocuk sağlığı alanlarında yaptığı öncü çalışmalarla Türk tıbbının modernleşmesine katkı sağlamış çok yönlü bir hekim, asker ve bürokrattır. Askerî Tıbbiyeden mezuniyetinin ardından ihtisasını Paris'te tamamlamış, yurda döndükten sonra orduda görev alarak Ferik (Tümgeneral) rütbesine yükselmiştir. Ülkenin ilk doğum kliniği olan Viladethaneyi kurarak kadın hastalıkları, doğum ve ebelik eğitiminin gelişmesine öncülük etmiştir. Darülfünunda Rektör olarak yöneticilik yapmış; Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfal ve Verem Savaş Derneği gibi önemli sivil toplum kuruluşlarının kuruluş, örgütlenme ve faaliyetlerinde etkili roller üstlenmiştir.

Hayatının son yıllarında Bilecik milletvekili olarak Büyük Millet Meclisinde siyasi faaliyetlerde bulunmuş ve bu vazifesini sürdürürken 1940 senesinde vefat etmiştir. Büyük Millet Meclisinden ayrıldıktan sonra öğle yemeği yemek üzere gittiği lokantada geçirdiği kalp krizi nedeniyle yaşamını yitiren Besim Ömer Paşa; İstanbul'da halkın büyük katılımıyla düzenlenen cenaze töreniyle Merkezefendi'deki aile kabristanına defnedilmiştir.

Bu çalışma, Besim Ömer Paşa'nın kuru biyografik verilerin ötesine geçerek çok yönlü kimliğini ve Cumhuriyet modernleşmesindeki sembolik değerini, dönemin canlı tanıklıklarıyla yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır. Paşa hakkında mevcut literatür ağırlıklı olarak onun tıbbi katkılarına ve kurumsal faaliyetlerine odaklanmaktadır. Oysa vefatının hemen ardından dönemin önde gelen gazetelerinde kaleme alınan yazılar; onu yalnızca bir doktor, akademisyen ya da milletvekili olarak değil, aynı zamanda idealist bir karakter, toplumsal bir dava adamı ve insani derinliği olan özgün bir şahsiyet olarak resmetmektedir. Çalışmanın temel amacı, bu birincil tanıklıkları sistematik biçimde bir araya getirerek Besim Ömer Paşa'nın portresini; mesleki reformcu kimliği, hocalık vasfı, nüfus davası etrafındaki toplumsal mücadelesi ve vefakâr insani özellikleriyle bütüncül olarak ortaya koymaktır.

Çalışma, basın tarihi ve biyografik yöntemlerin birlikte kullanıldığı nitel bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Birincil kaynak olarak Besim Ömer Paşa'nın 19 Mart 1940'taki vefatının hemen ardından yayımlanan gazete haberleri, köşe yazıları ve taziye mesajları incelenmiştir. Bu çerçevede dönemin önde gelen yazarları ve aydınları tarafından kaleme alınan anı ve değerlendirme yazıları, söylem analizi yöntemiyle ele alınmış; yazarların Paşa'yı nasıl konumlandırdığı, hangi nitelikleri ön plana çıkardığı ve onu dönemin hangi toplumsal söylemleri içinde çerçeveye aldığı sorgulanmıştır. Kaynaklarda yer alan bilgiler çapraz okuma yöntemiyle karşılaştırılmış, çelişkili bilgiler dipnotlarda tartışılmıştır. TBMM Zabıt Ceridesi ve arşiv belgeleri ise gazetelerden elde edilen bilgilerin doğrulanmasında ve bağlamsal çerçevenin güçlendirilmesinde tamamlayıcı bir işlev üstlenmiştir.

Çalışmanın kaynak tabanını başta *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Tan*, *Vakit*, *Son Posta* ve *Yeni Sabah* olmak üzere dönemin önde gelen on yedi gazetesi oluşturmaktadır. Bu gazetelerde Mazhar Osman, Peyami Safa, Suat Derviş, Sabiha Zekeriya Sertel, Ercüment Ekrem Talû, Vâlâ Nurettin, Salâhaddin Güngör, Kazım İsmail Gürkan, Hakkı Süha Gezgin, Nusret Safa Coşkun ve İsmail Habib Sevük gibi dönemin önde gelen aydın ve yazarlarının kaleminden çıkmış yazılar tespit edilmiş ve sistematik biçimde incelenmiştir. Besim Ömer Paşa'nın yakın çevresinden tanıklıklar ise hem gazeteler aracılığıyla hem de Şevket Rado'nun derlediği anılar ve Türk Hekimleri Jübilesi gibi dönem yayınları kanalıyla elde edilmiştir. Gazetelerin aktardığı bilgilerin bağlamsal çerçevesi, TBMM Zabıt Ceridesi ve TBMM Arşivindeki sicil belgesiyle desteklenmiştir. Bu kaynakların birlikte kullanımı, Paşa'nın hem kamuoyu nezdindeki algısını hem de yakınlarının bakış açısından kişisel portresini inşa etmeye olanak tanımıştır.

1. Dostlarının Kaleminden Besim Ömer Paşa'nın Karakteri ve İnsani İlişkileri

Besim Ömer Paşa, çalışkan ve verimli bir insan olmasının yanında, Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan'ın "*Neşriyatı arasında doğum mevzuu bir köşede kalır. Zira onun temas etmediği, tetebbü ve neşretmediği tıbbî - sıhhi mevzu yok gibidir*"[1] diyerek vurguladığı gibi her konuda çalışmaktan çekinmeyen biriydi. Salâhaddin Güngör, onun çok yönlülüğüne dikkat çekerek, "gazeteci" yanını da vurgular. Paşa'nın gazeteleri düzenli takip ettiğini, olaylara bir gazeteci merakıyla yaklaştığını; özellikle çocuk konusunda "*yirmi yaşında bir genç gibi yerinden fırlayarak*" kütüphanesinden istatistikler çıkararak bu konudaki verilerin yetersizliğinden şikâyet ettiğini aktarır.[2] Öğrencilerinden Prof. Mim Kemal Öke de entelektüel kişiliğini "*Sağlam bir karakteri, mükemmel bir iradesi vardı. Tam mânasile bütün vasıflarile bir hoca idi*" sözleriyle vurgular. Tevazunun hocasının değişmez ve en esaslı vasfı olduğunu; meslektaşlarına sevgi, öğrencilerine değer verdiğini ekler. Paşa'ya gösterilen büyük vefa karşısında hislerini "*Türk milletinin şefkat ve sevgisini kazanan büyük hocam için şimdi 'ne mutlu o ölüye' diyebilirim*" diyerek dile getirir.[3]

Öğrencileri onu Kadırga Viladethanesinin kapısında heyecanla beklerdi. Derslerini, yaşadığı heyecanlı vakalarla süsleyerek neşeyle anlatması, hocalığının etkileyici özelliklerindendi.[4] Öğrencilerinden Prof. Fahreddin Kerim Gökay, derslerinde kendine has bir üslup kullandığını ve bazı tabirlerinin tıbbiyeliler arasında nesilden nesile aktarıldığını belirtir. Gökay, Paşa'nın halkı sağlık konusunda aydınlatan bir "*millet mürşidi*" olduğunu ve sadece tıbbi bilgisinin değil, kadın ve çocuk psikolojisini kavrayış yeteneğinin de en mümeyyiz vasıflarından biri sayıldığını vurgular.[5] Dolayısıyla o simasıyla, karakteriyle ve entelektüel zenginliğiyle dikkatleri çekerdi. Ercüment Ekrem Talû, bir gün Ankara Palas'ın büyük salonunda otururken bir Fransız kadın gazetecinin, Besim Ömer Paşa'nın simasını kastederek "*ne güzel kafa...*" demesi üzerine "*o kafanın içi de dışı kadar güzeldir*" diyerek karşılık verdiğini anlatmaktadır.[6] Öğrencilerinden Emrazı Akliye ve Asabiye Profesörü Mazhar Osman da bu özelliği bakımından onu "*Mümtaz Yaratılmış*" olarak anarak "*O gelişi güzel bir şahsiyet değil, ... bulunduğu her yerde kendisini hissettiren büyük bir mevcudiyetti*" diye över. Mazhar Osman, bu "*mümtaz*" şahsiyetin portresini çizerken "*çetrefil fakat tatlı*" bir lisanla konuştuğunu, "*paytak fakat cazip*" bir yürüyüşü olduğunu, gözlüklerinin altından mavi gözlerinin daima ışık saçtığını belirtir. Paşa'nın bir "*paşazade*" olarak dünyaya geldiğini, ömrü boyunca maddi sıkıntı çekmeden, her zaman el üstünde tutulan "*bahtiyar*" bir yaşam sürdüğünü hatırlatır.[7]

Besim Ömer Paşa'nın doğru olduğuna inandığı yoldan şaşmayan bir karakteri vardı. Dönemin muhafazakâr yapısı düşünüldüğünde, kadının üreme sağlığı konusundaki çalışmaları oldukça zorlu bir çaba gerektiriyordu. Örneğin Serveti Fünun'un sahibi Ahmed İhsan Tokgöz o dönemde, kadınların ancak ölecek hale geldiği zaman "*Lavuta*"[8] denilen erkek doktorlara gösterilebildiğini hatırlatır. Dr. Lebid Fehmi Yurdoğlu da aynı durumdan "*nadiren hasta namahrem karılarını hekime getirenler nabızların ancak maşa ile tutulmasına, müsaade ediyorlardı*" diye şikâyet eder.[9] Suat Derviş'in kaleminden dökülenler "*Kadını öz malıymış gibi erkek doktora göstermektense doğururken ölmesini tercih eden geri telâkkili kocaların bu zihniyetiyle ilk mücadele eden Türk münevveri o olmuştur*" biçimindedir.[10] Salâhaddin Güngör, Paşa'nın "*cehalet*" ve "*taassup*" adını verdiği iki büyük ejderha ile savaştığını belirterek durumu, ondan dinlediği şu acı hatıra ile somutlaştırır: Besim Ömer bir gece doğuma çağrılır ve eve vardığında bir imam tarafından "*namahrem var*" denilerek engellenir. Paşa'nın "*Müdahale etmezsem kadın da çocuk da ölecek*" ısrarına rağmen imam "*Allah'ın dediği olur*" diyerek kapıyı açtırmaz. O gece anne ve bebeğinin vefatı üzerine imamın "*Allah öyle istedi*" demesine dayanamayan Paşa, yakasına yapışır: "*Bre ahmak! Allah öyle istemedi, sen öyle istedin!*" der.[11]

1 Kâzım İsmail Gürkan, "Besim Ömer Akalın 1862-1940", *Yeni Sabah*, 20 Mart 1940, 3.
2 Salâhaddin Güngör, "Büyük Tıp Kahramanı: Dr. Besim Ömer", *Cumhuriyet*, 21 Mart 1940, 2.
3 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
4 Gürkan, "Besim Ömer Akalın 1862-1940", 3.
5 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
6 Ercüment Ekrem Talu, "Sözün kısası: Besim Ömer Akalın", *Son Posta*, 23 Mart 1940, 2.
7 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
8 Lavta: Doğamayan çocukları analarının rahminden almaya mahsus kıskaç gibi bir alet. Lavta ile çocuk alan tabip veya kabile. Bkz. Raif Necdet, *Yeni Resimli Türkçe Kamus*, İstanbul: İkinci tab', 1928, 659.
9 Lebid Fehmi Yurdoğlu, "Fikir Kırıntıları: Besim Ömer öldü", *Yeni Asır*, 23 Mart 1940, 3.
10 Suat Derviş, "Düşündüğüm Gibi: Profesör Besim Ömer Akalın'ın Ölümü", *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 3.
11 Güngör, "Büyük Tıp Kahramanı: Dr. Besim Ömer", 2.

Toplumsal önyargıların tıbbi müdahalenin önüne geçtiği ve ölümcül sonuçlar doğurduğu bir dönemde, 1887'de (Rûmi 1303), "*Sıhhatnumayı Etfal*" ve "*Sıhhatnumayı İzdivaç*" gibi eserlerini yayınlamıştı.[12] Serveti Fünun'un sahibi Ahmed İhsan Tokgöz ile elli üç senelik arkadaşlığı bu eserlerin basımı için görüşmeleriyle başlamıştı. Paşa, vefatından kısa süre önce yazdığı bir mektupta; ihtisas için Paris'te bulunduğu sırada, Ahmed İhsan'ın kendisini kaldığı otelde ziyaret ettiğini, rahatsızlığı nedeniyle kükürt banyosu yaptığını ve yanında hocası Prof. Pierre Budin'in de bulunduğunu anlatarak bu kadim dostluğun geçmişini yâd etmektedir.[13] Tokgöz de Paşa'nın "*bütün bu cehalet ile mücadeleye karar verdiği*" tarihin tanıştıkları 1887 yılı olduğunu aktarmaktadır. Zaten Besim Ömer Paşa 1891 yılı sonlarında Paris'ten dönünce Serveti Fünun'da elli yıl boyunca sürecek tıbbî ve sıhhî konulardaki yazılarını yazmaya başladı. Bu iş birliği sayesinde, sadece gazete yazılarıyla değil, Ahmed İhsan Matbaası tarafından özenle basılan mesleki eserleri ve yıllarca düzenli olarak yayınlanan "*Nevsal-i Afiyet*" (Sağlık Yıllıkları) serisiyle halk sağlığı literatürüne katkı sağladı.[14] Dr. Lebid Fehmi Yurdoğlu, Paşa'yı bu çabaları nedeniyle "*o iptidailikten bu yarı olgunluğa kitleyi ulaştıranların ön saflarında muhakkak ki mühim yeri vardır*" diyerek över. Onu bir hekimden çok, mesleğinin dar sınırlarını aşarak halkın içine karışan bir "*cemiyetçi münevver*" olarak tanımlar. Yurdoğlu'na göre o, memleket davalarıyla dertlenen ve Türk istikbalini kuracak olan ideal aydın tipinin mükemmel bir örneğidir.[15]

Besim Ömer Paşa'nın cehaletle savaşının en güzel örneği, 1939 yılı sonunda hem çalışmalarında kullandığı hem de yazdığı eserlerden oluşan kütüphanesindeki eserlerin 1300 küsur cildini İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağışlamasıydı.[16] Kaleme aldığı eserlerini Tıp Fakültesi kütüphanesine bağışlarken, diğer eserlerden ilgili olanları Ebelik öğrencilerinin kullanabilmesi için Tıp Fakültesi Dekanlığına gönderdi. Kalan kitaplarını Sıhhiye Vekaletinin Balıkesir ve Konya'da açtığı Ebelik Mekteplerine gönderilmesi için Sıhhiye Vekaletine yolladı.[17] Paşa bu bağışları hakkında "*Bütün bu eserler tıp talebesinin, bu sahadaki bilgilerini takviye etmeye yardımcı olduğu takdirde en yüksek memnuniyeti duyacağım*"[18] demişti.

Besim Ömer Paşa'nın diğer mücadele alanı nüfus meselesiydi. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e giden süreçte nüfus, Türkiye'deki en önemli sorunlardandı. Devletlerin gücünün yönettikleri nüfusun büyüklüğüyle orantılı olduğunun düşünüldüğü bir dönemde yazdıkları ile soruna dikkat çekerek kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Aynı soruna eğilenlerden Sabiha Zekeriya Sertel, yazdığı bir yazıdan dolayı Paşa'nın kendisini evine davet ettiğini aktarır. Kendisini "*Bu sahada birçok eserler de yazdım. Fakat bu, tıbbın halledeceği dava değildir. Bu, senin yazdığın gibi, sosyal çerçevenin, devlet meselelerinin içine girdiği gün halledilecektir*" diyerek övdüğünü anlatan Sertel, onun bütün ümitsizliklere rağmen bu konudaki azmine hayran kaldığını söyler. Paşa'ya duyduğu bu saygıyı manevi bir benzetmeyle derinleştirir: Eğer insanların amellerinin kaydedildiği bir defter varsa, Besim Ömer Paşa'nın "*seyyiat*" (günah) defterinin bomboş, "*hasenat*" (sevap) defterinin ise dopdolu olduğunu söyler. Ona göre Paşa, sadece eserleriyle değil, yoksul halka yaptığı isimsiz yardımlarla da vicdanlarda görünmez bir "*insanlık ehramı*" kurmuştur. Meclis'te sürekli nüfus meselesini gündeme getirdiği için eleştirildiği ve çare bulamamakla suçlandığı dönemlerde dahi, Sertel onun bu davadaki yalnız ama dimdik mücadelesine "*Besim Ömer Ne Yapsın?*" başlıklı yazısıyla destek vermiştir.[19] Peyami Safa da Besim Ömer Paşa'nın değerinin doktorluğu, hocalığı veya milletvekilliğinden ziyade n*üfus davası*nı herkesten önce kavramasında yattığını vurgulamaktadır. Safa'ya göre o, kaleme aldığı sayısız yazı ve kitapla "*beşiğin tabuta ve kundağın kefene karşı zaferini*" sağlamaya çalışan ilk kişidir. Ancak Safa, Besim Ömer Paşa'nın da dâhil olduğu neslin, nüfus davasını samimi bir özlem ifadesi olmaktan kurtarıp tam anlamıyla teşkilatlı bir eyleme dönüştüremediği eleştirisini de yapar.[20] Suat Derviş de nüfus davasını "*hakiki bir vatan müdafaası*" olarak nitelendirerek Safa'nın tespitlerini destekler. Ona göre Paşa, cemiyetin çekirdeği olan anayı ve meyvesi olan çocuğu koruyarak toplumun çökmesini engellemeye çalışmıştır. "*Süt Damlaları*" ve çocuk bakım dispanserleri gibi kurumların tüm yurtta yaygınlaştırılamamış olmasını, onun

12 *Türk Hekimleri Jübilesi*, 13.
13 Şevket Rado, "Profesör Besim Ömer'in 53 senelik dostu ağzundan hayatı", *Akşam*, 21 Mart 1940, 5.
14 Rado, "Profesör Besim Ömer'in 53 senelik dostu ağzundan hayatı", 5.
15 Yurdoğlu, "Fikir Kırıntıları: Besim Ömer öldü", 3.
16 *Akşam*, 16 İkinciteşrin 1939, 3; Vakit gazetesi bu sayıyı 1500 cilt olarak vermektedir. Bkz. *Vakit*, 16 İkinciteşrin 1939, 2.
17 *Akşam*, 16 İkinciteşrin 1939, 3.
18 *Vakit*, 16 İkinciteşrin 1939, 2
19 Sabiha Zekeriya Sertel, "Kaybettiğimiz Büyük Adam: Besim Ömer", *Tan*, 21 Mart 1940, 5.
20 Peyami Safa, "Hadiseler Arasında: Besim Ömer Akalın", *Cumhuriyet*, 20 Mart 1940, 3.

başarısızlığı değil, cemiyetin eksikliği olarak gören Derviş; "*Besim Ömer her şeyi organize etmeye muvaffak olamadıysa da bunların ne olduğunu bu memlekete öğretti*" diyerek hakkını teslim eder.[21]

Besim Ömer Paşa'nın sorunları derhal kavrayan zekâsı, üretken karakteri ve millete olan büyük faydası tanık olduğu İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde onu vazgeçilemez bir şahsiyet haline getirmiştir. Vâlâ Nurettin (Vâ-Nû) onun bu özelliğini "*Memleketimizde biribirini takib eden her rejim, Besim Ömer Paşa'yı ister istemez başköşeye buyurtmuştur. Onu kâh Darülfünun emini, kâh Bilecik mebusu görüyoruz. Her zaman, her yerde vücuduna ihtiyaç hissettirmek; hürmete, itibara nail olmak, ender bahtiyar kullara müyesserdir*" satırlarıyla dile getirmektedir. Vâ-Nû, bu durumu "*bahtiyar meslek*" olarak tanımlar ve bir tezatlığa dikkat çeker: Babası bizzat II. Abdülhamit tarafından sürgüne gönderilmiş olmasına ve kendisi de en aykırı fikirleri savunmasına rağmen; ilmi ehliyeti o kadar tartışılmazdı ki, yine II. Abdülhamit devrinde "Ferik" rütbesine yükselmiş, her devirde baş tacı edilmiştir.[22]

Besim Ömer Paşa'nın kız kardeşinin oğlu olan Haydarpaşa Nümune hastanesi doktorlarından Zeki Tektaş onun idealizminin, Viladethaneyi açma çabasında görülebileceğini hatırlatır. Paşa, II. Abdülhamit tahttayken Avrupa'dan, aklında bir "*Viladethane*" açma düşüncesiyle dönmüştü. Sıhhiye Umum Müdürlüğü'ne başvurarak ruhsat talebinde bulunmuştu fakat müdür izin vermeyince teklifini II. Abdülhamit'e ulaştırmıştı. Sultanın da "*Ben öyle şey istemem!*" diyerek izin vermemesi üzerine, Gülhane'de Parklar Müdürlüğünün olduğu yerde gizlice bir "*Viladethane*"[23] kurmuştu.[24] Eski öğrencisi ve yardımcısı Profesör Kenan Tevfik bu durumu "*Demirkapı'da iken Kadın Ebeliği'ni o tesis etmiştir*" sözleriyle tanımlar.[25] Paşa'nın bu azmi ile üreme sağlığının modernleştirilmesi yolunda verdiği eserler nedeniyle Peyami Safa onu "*kimbilir kaç bin çocuk onun elinde doğdu; bugün 40-50 yaşında olanlar arasında birçokları da onun teknik delâletile (yol göstericiliği ile) ilk nefeslerini aldılar*" diyerek över. Halkın anlayacağı bir dille yazdığı kitapları sayesinde sağlıklı doğum yaptıran her ebenin, onun sayesinde karanlığı yardığını vurgular ve eserlerini "*Genç Annelerin Sağlık İncil'i*" olarak tanımlar.[26] Bu yüzden Kazım İsmail Gürkan onun için "*ifadenin yüzde yüz isabetile diyeceğim ki; bu memlekette sıhhî doğumu tesis etmiştir!*"[27] demekle oldukça haklıdır. Operatör Cemil Topuzlu da "*Bize modern ebeliği, kadın hekimliğini, çocuk bakımını ithal eden çok mümtaz bir şahsiyetti*" demektedir.[28] Hakkı Süha Gezgin ise Paşa'nın modernleşme çabalarını tarihi bir perspektife oturtarak, Türkiye'de ebelik kurumunun onun sayesinde "*bir Orta Çağ usulü*" olmaktan kurtulduğunu vurgular. Gezgin, Paşa'yı sadece bir doktor veya profesör olarak değil, öğrettiklerini kalemiyle ölümsüzleştiren bir yazar olarak tanımlar. Vefatıyla koca bir asrın gömüldüğünü, ancak bu asrın gölgesinin istikbale doğru uzayarak gelecek nesillerin bu gölge altında yetişeceğini ifade eder.[29]

Besim Ömer Paşa'nın, yeğeni Zeki Tektaş'ın anlattığına göre, oldukça düzenli ve planlı bir yaşamı vardı. Akşamları 10.00 ile 11.00 saatleri arasında uyur; sabahleyin mutlaka 05.00 ile 06.00 saatleri arasında uyanırdı. Uyanır uyanmaz önce, akşamdan pişirilip soğutulmuş kahvesini içer, sonra saat 09.00'a kadar kütüphanesine geçerek o günkü dersinin konularını düzenlerdi. Ardından fakülteye geçerek dersini işler, öğle üzeri kısa bir süre içerisinde yemeğini yiyerek hemen hastalarını kabul edip muayeneye başlardı. Kısacık boş anlarda matbaada basılacak veya basılmakta olan kitaplarına dönerdi. Akşamüzeri saat 17.00 gibi bir saat yürüyüş yapmasının ardından tekrar kütüphanesine geçer ve yatıncaya kadar çalışırdı.[30] Dr. Esat Kemal Hekimoğlu onun bu rutinini "*Onu mesai odasında kış günü sabahın yedisinde muntazam giyinmiş olarak çalışır ve geceleri geç vakit yine aynı kıyafette yazı yazarken görürdüm*" diyerek ifade ediyor.[31] Paşa, çalışmanın ve hareket etmenin, 80 yaşına varan uzun yaşamının sırrı olduğunu düşünüyordu. Bir Ankara yolculuğu sırasında sohbet ettiği Hasan Kumçayı, Paşa'nın insanı, şoförünün yine kendisi olduğu bir makine olarak gördüğünü aktarmaktadır: Bir makinistin

21 Derviş, "Düşündüğüm Gibi: Profesör Besim Ömer Akalın'ın Ölümü", 3.
22 Vâlâ Nurettin, "Profesör Besim Akalın'ın cenazesi arkasında...", *Akşam*, 22 Mart 1940, 3.
23 Demirkapı Viladethanesi, bugün İstanbul'da yine Gülhane Parkı içerisinde yer alan ve "*İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi*" olarak kullanılan yapılar topluluğu içerisinde yer alıyordu. Bkz. Ayten Altıntaş, Oğuz Ceylan, "Vilâdethâne", *Tombak: Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*, 17 (1997), 26-32.
24 *Tan*, 20 Mart 1940, 6.
25 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.
26 Safa, "Hadiseler Arasında: Besim Ömer Akalın", 3.
27 Gürkan, "Besim Ömer Akalın 1862-1940", 3.
28 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.
29 Hakkı Süha Gezgin, "Görüp Düşündükçe: Gömülen bir asır", *Vakit*, 22 Mart 1940, 3.
30 *Tan*, 20 Mart 1940, 6.
31 Esat Kemal Hekimoğlu, "Prf. General Besim Akalın: Ölümünden sonra", *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 3.

ilk vazifesi nasıl ki makineyi kullanmasını bilmektir, insan da kendi bedenini iyi idare ederek hayatta uzun ve rahat yaşayabilecektir. Bu bağlamda insanın iki şeye dikkat etmesi gerektiğini düşünür. Birincisi, herkesin özel hayatı ile ilgili bir durum olan "*Serbesti-i Em'a*" yani sindirim ve boşaltım sisteminin sağlıklı olmasına dikkat edilmesidir. İkincisi, herkesin genel yaşamı ile ilgili olan "*Hareket Etme*" kabiliyetidir.[32] Paşa'nın bu hareket etme kabiliyetinin en güzel yansıması, hastaları ile olan ilişkisinde kendini göstermektedir. Evinde çalışma odasının aynı zamanda muayenehanesi olması gibi, kendisini hastalarına borçlu hissettiğinden, Ankara'da sürekli kaldığı Ankara Palas'da kendine bir çalışma ortamı yaratmıştı. Otelde karşısındaki odada kalan Ercüment Ekrem Talu bunu: "*Otelde odalarımız karşı karşıya idi. Sabahları gayet erken kalkar, bilgi ve tecrübesine hastaların imdadlarına koşardı. Bu yorucu çalışmadan beklediği yegâne mükâfatın bir vicdan hazzından ibaret olduğunu pek yakından bilirim*" diyerek anlatmaktadır. Talu, onun bu fedakâr yapısının sadece hastalarına değil, dostlarına karşı da aynı derecede güçlü olduğunu vurgular ve gurbette geçirdiği ağır bir hastalık sırasında gözlerini açtığında, bu kadim dostunu başında siyah takkesiyle, koltuk üzerinde sabahlamış bir halde beklerken bulduğunu anlatarak onun vefakârlığını minnetle anar.[33]

Besim Ömer Paşa, gençliğinde de alkollü içecekler kullanmazdı ve zararları dolayısıyla kullanımına karşı mücadele etmekteydi. Öğrencilerinden Profesör Fahreddin Kerim "*İçki düşmanlığını 1318'de memlekette ilk ortaya atan o oldu. 'İşret' adlı eserini geçen gün kütüphanemde buldum. İçki aleyhinde resim, levha ve projeksiyon camlarını bizzat kendisi bizlere hediye etmişti*"[34] diyerek öğrencilerini ve kamuoyunu bilgilendirmeyi vazife olarak üstlendiğini anlatmaktadır. Fransa'dayken "*Tütün ve Tütünün Mazarratları*" adında eser yazmış olmasına rağmen, çevresini şaşırtacak şekilde, her öğle ve akşam yemeklerinin ardından mutlaka birer tane puro içerdi.[35] Görünürde dinç ve sağlıklı olmasına rağmen sekiz senedir nefes darlığından muzdaripti. Her ne kadar keyifle içse de nefes darlığı rahatsızlığından bahsettiği anlarda gençliğinde kullandığı o "*kocaman Frenk sigaralarından*" pişmanlık duyardı. Salâhaddin Güngör'ün aktardığına göre; göğsünü eliyle tutarak "*Bu körüğü onların ateşi bozdu!*" diye hayıflanır, vücudunu yıpranmış bir binaya benzeterek "*Bina çok yıprandı, artık eskisi gibi tamir kabul etmiyor*" derdi.[36] Fakat, nefes darlığının oldukça şiddetli etki ettiği anlarda bile çalışmalarını aksatmazdı. Esat Kemal Hekimoğlu'nun anlattığına göre, oldukça soğuk bir kış günü kendisini ziyaret ettiğinde, kaloriferli odasına bir yazısı üzerine çalışmaktaydı. Nefes darlığı göğsünü o kadar sıkıştırmıştı ki, konuşacak mecali yoktu. Nefes darlığı iyice sıkıştırdığı zaman biraz yürüyüş yapar, rahatladığını hisseder ve böylece çalışmalarına daha iyi devam ederdi. Hekimoğlu'na "*Sen Kadıköy'de oturuyorsun, değil mi?*" diye sorar ve "*Evet*" yanıtını alması üzerine "*Öyle ise ben seninle köprüye kadar yürüyeceğim. Haydi çıkalım.*" diyerek evden çıkarlar. Hekimoğlu'nu vapura uğurlamasının ardından yine yayan evine geri döner. Bu tanıklığı ile ilgili düşüncelerini "*Çalışmak aşkının böyle bir hastalıkta nöbet esnasında bile istirahati fedaya kadar varacağına şahid olmuştum.*" diyerek aktaran Hekimoğlu evine dönerken endişelidir. Bu yüzden ertesi günün sabahı, hemen erkenden Paşa'yı ziyarete gider ve onu masasında hem de yüzü güler bir şekilde çalışırken bulur: "*Zekâ ve nur saçan gözleri de parlıyordu. Her zamanki nükteli ve akıcı cümlelerle konuşuyordu*". Önceki gün Hekimoğlu'nu uğurladıktan sonra eve dönüşte üşümüş ve yorulmuş olmasına rağmen tekrar yazılarına dönmüş ve nihayetinde bitirme noktasına geldiği için neşesi yerine gelmişti. Hekimoğlu'na bu temposunu "*Yazı nöbeti kuvvetli gelince Asthme (astım) nöbeti hafifliyor*" diye açıklar.[37]

Besim Ömer Paşa, nefes darlığının kötüleştiği son dönemlerinde her gün içtiği puro sayısını ikiden bire düşürmüştü. Ayrıca rahatsızlığı nedeniyle, özellikle kış aylarını rahat ve sorunsuz geçirebilmek için, yaz aylarında "*Sıhhat dağarcığını doldurmaya gidiyorum*" diyerek Fransa'daki kaplıcalara giderdi.[38] Fransa'dan döndüğünde, gerçekten de gittiğinden daha dinç ve sağlıklı görünürdü.[39] Prof. Kazım İsmail Gürkan, Paşa'nın yaşını almış olmasına ve mücadelelerle geçen yoğun yaşamına rağmen dinç ve yaşam dolu göründüğünü "*Son yıllarda onu her görüşte ve her anışta; olgun yaşının ve dolgun hayatının bize ilham ettiği bir nevi şüphe ve korkunun*

32 Hasan Kumçayı, "Günlerin Peşinden: General Besim Ömer", *Vakit*, 23 Mart 1940, 1.
33 Talu, "Sözün kısası: Besim Ömer Akalın", 2; Ercüment Ekrem Talu, "Sözün Kısası: Bir Yıldönümü", Son Posta, 21 Mart 1941, 2.
34 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
35 *Tan*, 20 Mart 1940, 6.
36 Güngör, "Büyük Tıp Kahramanı: Dr. Besim Ömer", 2.
37 Hekimoğlu, "Prf. General Besim Akalın: Ölümünden sonra", 3.
38 *Tan*, 20 Mart 1940, 6.
39 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.

içimizden seğirttiğini duyuyor, sonra parıldıyan gözleri ve sağlam dimağı, hayatiyetinin izlerini verince onu ölmekten uzak, hayatın içinde bularak müteselli oluyorduk."[40] sözleriyle anlatır.

Besim Ömer Paşa'nın evlenmemiş olması sıkça gündeme gelirdi. Genç yaşta başarılı bir doktor olarak ün kazanması ve askeriyede "Ferik" rütbesine yükselmesi, işini evliliğe tercih etmesi ile ilişkilendirilirdi.[41] Yine de bir yanda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde doğum tıbbının, ebelik ve hemşireliğin modernleştiricisi; diğer yanda Cumhuriyet'in nüfusu arttırma politikasının ateşli bir savunucusu olan Besim Ömer Paşa'nın, hiç evlenmemesi ve çocuk sahibi olmaması büyük bir çelişki olarak algılanıyordu. Kazım İsmail Gürkan, bu durumu "*Her şeye rağmen neşe içinde ve sıhhatte görünürdü. Bekârlığını, doğum hekimi oluşile izah edemiyenlerin suallerine şakalarla cevab verir, mesleğine olan alâkasını, her boşluğu dolduran bir meşgale halinde tutardı.*" diyerek açıklıyor.[42] Vâlâ Nurettin ise Paşa'yı "*inatçı bekârlardandı*" diyerek ansa da "*Cenazesinin arkasında binlerce oğlu gidiyordu*" diye tarif etmektedir. Vâ-Nû'ya göre hem Doğulu hem de Batılı değerler açısından bir kimsenin "*insan-ı kâmil*" sayılması için çocuk sahibi olması gerekir. Fakat Paşa, ömrünü, gençleri evlenmeye ve çoluk çocuğa karışmaya teşvik etmeye adayarak; ana-çocuk sağlığını temin için çalışıp milletin neslini güvence altına alarak "*insanı kâmil olmanın kefaretini ödediği için*" bunun bir istisnası konumundadır.[43] İsmail Habib Sevük ise onu sadece bir hekim değil, gerçek bir "*İdealist*" olarak tanımlar. Voltaire'in "*Arı, kovanının içinde harikulade bir sanatkâr, kovanının dışında alelade bir sinektir*" sözüne atıfla; Paşa'nın mesleğinin kovanından kürsüsü ve kalemiyle taşarak topluma mal olduğunu belirtir. Sevük, onun bekârlığını da bu idealizmin bir bedeli olarak görür: "*Bu yurtta kimse onun kadar çocuğa faydalı olamamıştır, demek ki kimse çocuğu onun kadar sevememiştir. Öyleyken ideali uğrunda kendini en çok sevdiği şeyden mahrum etmiştir.*" Yazar bu durumu, Namık Kemal'in vatan uğruna çok sevdiği Divan edebiyatını feda etmesine benzeterek, Paşa'nın da milleti büyütmek ideali uğruna kendi soyunu feda ettiğini vurgular.[44] Sevük, Paşa'nın bekarlıkla ilgili bir ankete verdiği yanıtına kendi düşüncelerini ekleyerek şunları söyler: "*Okuyup okutmanın, çalışıp yazmanın gerek Hilâliahmer'de gerek diğer cemiyetlerde millet işlerile uğraşmanın (o bu kadar sayıyor, biz ilâve edelim) yani kendini milletin hayrına ve büyük davaya vakfetmenin o kadar tiryakisi olmuş ki koca olaydı karısına, baba olaydı çocuklarına ayıracak zamanı yoktu.*"[45] Paşa'nın vefatından sonra 23 Mart 1940'da Yeni Sabah gazetesinde "*Bir haftadan bir haftaya*" başlığıyla yeni bir sütun açan "*Torik Necmi*" mahlaslı yazar, köşesinde çeşitli fıkra ve nüktelere yer vermiştir. İlk yazısında, Paşa'nın evliliğe olan mesafesini şöyle aktarır: "*Dünya evine girenlerin az zaman sonra kendi evlerinden uzaklaştıklarına dikkat ettim de cesaretim kırıldı!*".[46] Vefatının senei devriyesinde gazetelerde yer alan başka bir habere göre de "*Kardeşimin evlatları bana kendi evlatlarım hissini veriyor, aile hayatına mütehassir değilim*" diyerek açıklamaktadır.[47] Paşa, bu bilinçli tercihinin nedenini Salâhaddin Güngör'e şöyle özetlemiştir: "*Evlenmiş olsaydım kaç çocuk yapabilirdim ki? İki, üç... Hesabı geniş tutarsak nihayet altı çocuk değil mi? Halbuki benim yüzlerce, binlerce çocuğum var*!" Sokakta hiç tanımadığı adamların yolunu çevirip "*Ben sizin elinize doğmu*şum" diyerek eline sarılmasından duyduğu hazzı, hiçbir babanın duyamayacağını iftiharla anlatmaktadır.[48] Hikmet Feridun Es de onu, vefatının senei devriyesinde benzer bir anı ile destekler: Paşa ile Yıldız Sarayı'ndaki bir kongreden dönerken arabasına bindikleri 38, 39 yaşlarındaki bir adamın "*Benim hayatımda, şu dünyada ilk tanıdığım, ilk teşerrüf ettiğim insan sizsiniz... Çünkü beni siz doğurttunuz!..*" dediğini anlatır.[49]

Besim Ömer Paşa, nefes darlığından muzdarip olmasına ve neredeyse aralıksız olarak eserleri üzerine çalışmasına rağmen memleket işlerine koşmaktan; öğrencilerine ve hastalarına faydalı olmaktan geri kalmıyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin beşinci ve altıncı intihap devrelerinde Bilecik Mebusu olarak yer almıştı. Hatta TBMM'nin altıncı intihap devresinin 3 Nisan 1939'da gerçekleştirilen ilk toplantısının açılışını "*Bana bu şeref ve saadeti veren omuzumdaki yılların çokluğu, sayısı ve ağırlığıdır.*" diyerek en yaşlı üye sıfatıyla gerçekleştirdi.[50]

40 Gürkan, "Besim Ömer Akalın 1862-1940", 3.
41 *Yeni Sabah*, 20 Mart 1940, 7.
42 Gürkan, "Besim Ömer Akalın 1862-1940", 3.
43 Nurettin, "Profesör Besim Akalın'ın cenazesi arkasında...", 3.
44 İsmail Habib Sevük, "Besim Ömer'in Arkasından: Bir idealistin ölümü", *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 3.
45 Sevük, "Besim Ömer'in Arkasından: Bir idealistin ölümü", 3.
46 Torik Necmi, "Bir haftadan, Bir haftaya: Besim Ömer paşanın bir nüktesi", *Yeni Sabah*, 23 Mart 1940, 4.
47 *Akşam*, 19 Mart 1941, 5.
48 Güngör, "Büyük Tıp Kahramanı: Dr. Besim Ömer", 2.
49 Hikmet Feridun Es, "Bir Çırpıda: Bir Yıldönümü Münasebetile", *Akşam*, 19 Mart 1941, 3.
50 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, Cilt 1, Oturum 1, 3 Nisan 1939, 2; *Yeni Asır*, 20 Mart 1940, 3; *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.

Ardından İstanbul'a geçerek 13 Mayıs 1939'da 50 yıllık tababet hayatını dolduran Türk hekimleri onuruna verilen törene katıldı.[51] Buradaki konuşmasında, ihtiyar meslektaşlarını görmeye gelen genç doktorların ilgisini överek: "*Talebeliğimle altmışa varan hekimlik hayatımda bütün arkadaşların işte bu tesanüdü bana ihtiyarlığımı unutturmakta ve her an çalışmaya heves vermektedir*" diye hitap etti.[52]

Ankara'ya dönünce TBMM'nin 26 Haziran 1939'daki toplantısında Yalova kaplıcalarının işletilmesi ve geliştirilmesi ile ilgili işlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine devredilmesi hakkındaki kanun ile ilgili bir konuşma gerçekleştirdi. Yalova Kaplıcalarını, Fransa'da gittiği kaplıcalarla kıyasladı ve "*Yalova kaplıcasının suyu bugün Fransanın en meşhur kaplıcalarının sularının terkibinden daha iyidir, derecei harareti birçok kaplıcalardan daha yüksektir.*" diyerek kanuna destek verdi.[53]

2. Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'ın Vefatı

Besim Ömer Paşa, vefatından beş gün önce, 14 Mart 1940 Perşembe günü İstanbul Üniversitesi'nin konferans salonunda gerçekleşen Tıp Bayramı etkinliğine katıldı[54] ve protokolde; şeref koltuğunda ağırlandı. O gün bir konuşma yapmadı ancak bir önceki yıl Tıp Bayramı'nda kürsüye davet edilenlerdendi. Nusret Safa Coşkun'un aktardığına göre, o yıl "*Sizler de ilerde vücutça zamanın pek tabii olan tahribkâr tesirinde kaldığınız ve fakat tabiatın bu harabeye sürükleyen tesirine hiçbir yardım etmemeğe, fikren genç kalmağa çabaladığınız vakit …*" diye başladığı hitabında bir tıp insanının zamanın bedenleri yıpratan yıkıcı etkisine karşı düşünceleri ile genç kalmak zorunda olduğunu hatırlatmıştı.[55] Sözlerine "*Tıbbiyeliler! … Hekimlik zamanınızda bir güçlüğe maruz kaldığınızda büsbütün şaşırmamak, hususiyetle hastanın sıhhat vaziyeti hilafına bir hataya düşmemek üzere bugün fakültenizdeki her türlü terakkilerden, pratiğe lazım olan her şeyden istifa etmeye çalışınız. Çalışınız ki ileride 'yarım hekim' sıfatına düşmeyiniz!*" diyerek devam etmişti.[56] Genç doktorların ve doktor adayı öğrencilerin bu büyük insanı sonraki Tıp Bayramı'nda tekrar görebilmeleri onları heyecanlandırdı. Dr. Esat Kemal Hekimoğlu da bu anı "*Gençlik; … bu mümtaz hocalarını hürmetle selâmlamış ve ak saçlarının altındaki geniş ak alnını uzun bir sây ve fazilet devresinin aydınlığı içinde fahir ve gururla temaşa etmişti*"[57] diye anlatırken, Profesör Fahreddin Kerim "*… tıp bayramında omuzlarına düşen ve başını süsleyen ak saçları gevrek ve hecelerine uzunluk veren sesile bayramımızı neşelendirmişti*" [58] diyerek anmaktadır. Coşkun, bu toplantıdaki haline bakarak Paşa'yı; bedenen yıpranmış, seksen yaşına yaklaşarak ömrünü yaşamın son iskelesine bağlamış olmasına rağmen hâlâ genç bir ruh taşıdığını hissettiren biri olarak betimler. Zihninin açık ve duru olması, yaşlanmış olmasına rağmen, kimsede yaşamını kaybedeceği düşüncesini uyandırmaz. Coşkun, onun bu yapısıyla ilgili olarak, kardeşi Agah Akalın'ın "*Ölüm her an beklenir, hele insan 78 yaşında olursa. Fakat onda öyle bir hal vardı ki, ölümü insanın aklına getirmezdi. Genç bir insanın ölüm haberini almış kadar şaşkın bir ıztıraba düştük*"[59] dediğini aktarır. Mazhar Osman da zekasının her zaman dinç olduğunu "*Seneler saçlarını beyazlattı, kendisini ihtiyarlattı, fakat bizi hayran eden zekâsı daima genç ve sesi canlı idi. Bazan gece geç vakitlere kadar güzel sözlerini dinlerdik*"[60] sözleriyle anlatmaktadır.

Besim Ömer Paşa 17 Mart 1940 Pazar günü öğleyin,[61] TBMM'nin ertesi gün (18 Mart) günkü 28. birleşimine Bilecik Milletvekili olarak katılmak üzere[62] Ankara'ya yolculuk için hazırlık yaptı. Sonra kardeşi Agah Akalın ile görüştü. Ağabeyinin vefatından kısa bir süre sonra bu görüşmeyi anlatan Agah Akalın, "*Kendisinin hal ve vaziyetinde hiçbir fevkalâdelik yoktu. Hattâ bu günlerde kendisini çok iyi hissettiğini daima söylerdi.*"[63] diyerek onun sağlığıyla ilgili bir olumsuzluk sezmediğini belirtir. Yakın zamanda diğer ağabeyini kaybetmiş olmanın

51 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.
52 *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1939, 9.
53 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, Cilt 3, Oturum 31, 26 Haziran 1939, 341-342.
54 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.
55 Nusret Safa Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", Son Posta, 20 Mart 1940, 11.
56 *Cumhuriyet*, 15 Mart 1939, 7; *Akşam*, 15 Mart 1939, 6; *Haber (Akşam Postası)*, 15 Mart 1939, 2.
57 Hekimoğlu, "Prf. General Besim Akalın: Ölümünden sonra", 3.
58 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
59 Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", 11.
60 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
61 *Yeniyol*, 20 Mart 1940, 1; *Türk Sözü*, 20 Mart 1940, 1; *Son Telgraf*, 20 Mart 1940, 3.
62 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.
63 *Yeni Sabah*, 20 Mart 1940, 7.

verdiği hissiyatla Paşa'nın üzerine titrediğini hissettirerek, onunla Ankara'ya yolculuk edecek olan Hüseyin Cahit Yalçın'a "*Aman, bizimkine bir göz kulak oluverin!*"[64] diye ricada bulunduğunu söyler.

Besim Ömer Paşa evden ayrıldıktan sonra, arkadaşı Ahmed İhsan Tokgöz ile vedalaşmak üzere Servet-i Fünun dergisi matbaasına gitti. Tokgöz'ün sahibi olduğu bu matbaa, Paşa'nın "*Bir memlekette nüfus doğan çocuklarla değil, sağ kalanlarla ölçülür*"[65] diyerek nüfus sorununun sağlık meselesiyle iç içe olduğunu veciz bir şekilde vurguladığı son kitabı "*Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı*" adlı eserini basmıştı. Paşa, bir eserinin yayınlanmasının ardından, eserin basımı için kullanılan klişeleri[66] paketleterek alır, saklardı. Fakat bu eserinin klişelerini istememesine dikkat eden Tokgöz, Paşa'ya "*Klişeleri aldırtmıyacak mısınız?*" diye sordu. Paşa da "*Lüzum yok! Ne yapacağım artık bunları. Bir ayağım çukurda... Şurada kaç günlük ömrüm kaldı*" diye yanıt verdi.[67] Şevket Rado'ya anlattığı kadarıyla, Tokgöz bu görüşmede Paşa'yı pek iyi görmemiş, Ankara'ya gitmemesi için uyarmıştır: "*Saat üçte geldi. Serveti Fünun'un ellinci yıldönümü münasebetile hazırladığımız nüsha için yazdığı intibaını getirmişti. Rahatsız görünüyordu. Ankara'ya gitmemesini, bu yolculuğun kendisini yoracağını söyledik. Alıkoymaya çalıştıksa da '-Muhakkak gideceğim!' diyordu. Bize veda ederek ayrıldı.*"[68] Matbaadan ayrıldıktan sonra İstanbul'daki bazı vekillerle birlikte trene binen Paşa,[69] yolculuk esnasında rastladığı bir tanıdığına babasının halini hatırını sordu. Vefat ettiğini öğrenince: "*-Yâ! O da mı gitti? Eh, öyle ise sıra artık bize geldi demektir.*" dedi.[70] Paşa'nın vefatından daha iki gün önceki bu görüşmelerindeki tavrına bakılırsa ölümden korkmadığı, ölümü kabullendiği ve artık vakar ile beklediği anlaşılmaktadır. Bunda muhtemeldir ki birkaç sene önce küçük kardeşi Kemal Ömer'i ve henüz iki ay önce de ağabeyi Azmi Ömer'i kaybetmiş olmanın[71] verdiği hüznün de etkisi bulunuyordu. Yine de çalışma ve üretme azminin onu dinç tuttuğunu vurguladığı yazısında Hakkı Süha Gezgin şöyle der: "*Ecel bile ona apansız gelmek cömertliğini gösterdi. Yatağa sermedi, damla damla eritmedi. Güzel bir sofrabaşında, olgun bir iştiha içinde gülümserken, alıp götürdü.*"[72]

18 Mart Pazartesi günü Ankara'ya varan Besim Ömer Paşa'nın, TBMM'de Şemsettin Günaltay başkanlığındaki 28. Birleşime katılıp katılmadığı tutanaklardan anlaşılamamaktadır. Çünkü o gün mecliste yoklama alınmadığı gibi, kendisi de söz almadığından kayıtlarda görünmemektedir. Ancak İstanbul'dayken Ahmet İhsan Tokgöz'ün bütün ısrarlarına rağmen "*Muhakkak gideceğim!*" diyerek yola çıkması ve karakterindeki kararlılık düşünüldüğünde, Paşa'nın o gün meclis sıralarında olduğunu düşünmek yerindedir. Paşa, birçok milletvekili gibi tren yolculuğu sonrasında derhal toplantıya katıldığı için yorgundu. Bu durumu, Manisa Vekili Refik İnce; "*Çay Kanunu layihası ve Ziraat, Maliye, Adliye ve Bütçe encümenleri mazbataları*" ile ilgili müzakerelerin başında şöyle dile getirdi: "*Usul hakkında söz istiyorum. Hepimiz bugün geldik, kanunu tedkike imkân bulmak üzere bunun da gelecek inikada bırakılmasını rica ediyorum.*"

Saat 15.00'te başlayan toplantı, başkan Şemsettin Günaltay'ın "*çarşamba günü saat 15'te toplanılmak üzere celseye nihayet veriyorum.*" sözleriyle 15.20'de sona erdi.[73] Paşa, 19 Mart Salı günü Meclis Genel Kurulunun toplantısı olmamasına rağmen Meclis'e geldi. Çalışmak için meclis kütüphanesine geçti. Burada dostlarıyla görüş alışverişinde bulunurken[74] neşeli ve sağlıklı görünüyordu.[75] Kütüphanedeki görüşmelerinin ardından kız kardeşi ile sohbet etti[76] ve sonrasında Antalya mebusu Numan Aksoy ile ayrılarak, öğle yemeği için Ankara Palas'a geçti.[77]

64 Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", 11.

65 Eserin ilk tanıtımı Akşam gazetesinde "*Kitaplar Arasında: Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı?*" başlığıyla yapılmıştır ve bu sözü o tanıtım yazısında kullanılmaktadır. Bkz. *Akşam*, 9 Kanunusani 1939, 4.

66 Fransızca *"cliché"*

67 Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", 11.

68 Rado, "Profesör Besim Ömer'in 53 senelik dostu ağzundan hayatı", 5.

69 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.

70 Talu, "Sözün kısası: Besim Ömer Akalın", 2.

71 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10; *Yeni Sabah*, 20 Mart 1940, 7.

72 Gezgin, "Görüp Düşündükçe: Gömülen bir asır", 3.

73 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, Cilt 1, Oturum 28, 18 Mart 1940, 6.

74 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10; *Son Telgraf*, 20 Mart 1940, 3.

75 Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", 11.

76 *Yeni Sabah*, 20 Mart 1940, 7.

77 *Yeni Sabah* gazetesinde "Ankara Palas"; *Akşam*, *Cumhuriyet* ve *Son Telgraf* gazetelerinde "Karpiç Lokantası", *Vakit*, *Anadolu*, *Türk Sözü* ve *Yeniyol* gazetelerinde "Şehir Lokantası" anıyla anılan mekân Erken Cumhuriyet döneminde Ankara'da bir lokanta ihtiyacının ortaya çıkması üzerine açılmıştır. Bu lokantayı Ankara'da Ulus'taki Sümerbank binasının olduğu yerdeki iki katlı Taşhan'da açması için Mustafa Kemal Paşa tarafından Falih Rıfkı aracılığıyla

Numan Bey ile Ankara Palas'ta öğle yemeği için masalarına geçtikten sonra Paşa biftek sipariş etti. Akşam gazetesine göre "*dünkü havanın sinirlerini çok bozduğunu, iştihasının kaçtığını söylemiş ve yemeği yemeyerek meyva ...*" ısmarlamıştı. Garsonun meyve getirmek üzere gittiği sırada da fenalık geçirdi.[78]

Paşa'nın "*dünkü havanın sinirlerini çok bozduğunu*" söylerken neyi kastettiği ilk bakışta anlaşılamamaktadır; zira o günkü Meclis tutanaklarında buna işaret eden can sıkıcı bir tartışma veya ülke gündeminde büyük bir siyasi gerginlik bulunmuyor. Bu ifadeye yer veren Akşam gazetesi de konuya bir açıklık getirmemiş. Ancak Meclis oturumunun hemen başında yaşanan matem havasının ve sonrasında aldığı vefat haberinin onun canını sıktığı aşikârdır. Nitekim Meclis'in 18 Mart tarihli oturumu; 16 Şubat'ta Antalya'da vefat eden Aydın Mebusu Mümtaz Kaynak ve 24 Şubat'ta Ankara Numune Hastanesi'nde vefat eden Zonguldak Mebusu Hüsameddin Okan anısına gerçekleştirilen iki dakikalık saygı duruşuyla, hüzünlü bir atmosferde açılmıştı.[79] Meclis sıralarındaki matem havasına ek olarak, Dr. Hüseyinzade Ali Turan'ın vefat ve defin haberinin de kendisini oldukça olumsuz etkileyerek 18 Mart'ın hüznünü daha kişisel bir hale bürüdüğünü düşünmek yerindedir. Çünkü Dr. Turan, Paşa'nın Darülfünun ve Hilal-i Ahmer'den dostu ve çalışma arkadaşıydı. Dr. Turan, Paşa'nın 17 Mart günü Ankara yolculuğuna hazırlandığı veya yola çıktığı sırada 78 yaşındayken vefat etmişti. Ancak Paşa'nın İstanbul'dan ayrılırken sergilediği "*Muhakkak gideceğim!*" kararlılığı ve o güne dair anılarda bu kayıptan veya etkisinden hiç bahsedilmemesi, yola çıkarken bu vefattan habersiz olduğunu veya vefatın, onun yola çıkmasında sonra gerçekleştiğini göstermektedir. Paşa bu acı haberi, ancak 18 Mart'ta Meclis'teyken öğrenebildi. Üstelik kendisi Ankara'da Meclis'teyken; arkadaşı Dr. Turan'ın cenazesi o gün, İstanbul'da Karacaahmet Mezarlığı'na defnediliyordu.[80] Görevi başında olduğu için kadim dostunun cenazesine katılamamanın çaresizliği, Meclis'teki ağır matem havası ve daha önce kardeşlerinin kayıplarının manevi yükü birleşince; Paşa'nın "*dünkü hava*" diyerek tarif ettiği sinir bozucu ruh halinin sebebi açıktır.

Besim Ömer Paşa'nın vefat anı hakkında *Vakit* gazetesinin aktardığına göre: Paşa, söylediği bifteğin "*... bir kısmını yemiş, fakat beğenmemiş olacak ki, garsonu çağırarak bifteğin sertçe olduğunu, başka bir biftek yapılmasını ...*" buyurdu ve hiddetini yanındakilere de hissettirdi. Böylece kalp krizi geçirdiği an garsonun biftek getirmek için masadan ikinci defa ayrıldığı sırada yaşandı.[81] *Haber* (*Akşam Postası*) ve *Cumhuriyet* gazeteleri ise olayı "*fakat kendisine getirilen eti beğenmemiş ve sadece yemiş yiyeceğini söylemiştir.*" biçiminde aktarmaktadır. Bu habere göre Paşa, garsonun masaya meyveleri getirmesinden sonra, meyve yediği sırada fenalaşmıştır.[82] *Son Posta* gazetesi ise olayı "*... öğleyin lokantaya gelen tıp âlemimizin bu, güzide siması yemeğe başlamadan önce bir fenalık hissetmiş, lokantanın diğer bir salonuna götürülerek Nümune hastanesinden doktorlar celbedilmiş, kendisine enjeksiyonlar yapılmış ise de bir fayda temin edilememiştir.*"[83] şeklinde yansıtmaktadır. *Anadolu* ve *Halkın Sesi* gazeteleri de fenalık geçirdiği anın yemeğe başlamadan önce olduğunu kaydeder.[84] *Son Telgraf*, *Yeniyol* ve *Türk Sözü* gazeteleri ise Paşa'nın yemek esnasında kalp krizi geçirdiğini belirtirler.[85]

Besim Ömer Paşa'nın kendini kötü hissetmesi üzerine lokantanın salonuna kadar yardımcı olmasını istediği Numan Aksoy önce lokantadaki doktorlarını, ardından Nümune Hastanesi'ni haberdar etti.[86] Nümune Hastanesi başhekimi Rüştü Çapçı'nın derhal yetişip saat 13.00'ten başlamak üzere[87] yarım saat boyunca enjeksiyon yapmasına ve lüzumu görülen sağlık desteğini sağlayarak müdahale etmesine rağmen Paşa, 13.30'da hayata gözlerini kapattı.[88] Naaşı bir saat sonra 14.30'da Nümune hastanesine nakledildi.[89]

---

teklif gönderilen George Karpovitch, 1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından Türkiye'ye gelen Beyaz Ruslardandı. Bkz: Zeynep Altıok Akatlı, Eren Aysan, *Bir Dem Ankara*, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2024, 15-16; *Yeni Sabah*, 20 Mart 1940, 7; *Akşam*, 20 Mart 1940, 10; *Cumhuriyet*, 20 Mart 1940, 6; *Son Telgraf*, 20 Mart 1940, 3; *Vakit*, 20 Mart 1940, 5; *Anadolu*, 20 Mart 1940, 1; *Türk Sözü*, 20 Mart 1940, 1; *Yeniyol*, 20 Mart 1940, 1.

78 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.

79 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, Cilt 1, Oturum 28, 18 Mart 1940, 4-5.

80 *Haber (Akşam Postası)*, 18 Mart 1940, 2; *Haber (Akşam Postası)*, 19 Mart 1940, 2; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1940, 6; *Akşam*, 19 Mart 1940, 5.

81 *Vakit*, 20 Mart 1940, 5.

82 *Haber (Akşam Postası)*, 20 Mart 1940, 2; *Cumhuriyet*, 20 Mart 1940, 6.

83 Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", 11.

84 *Anadolu*, 20 Mart 1940, 1; *Halkın Sesi*, 20 Mart 1940, 2.

85 *Son Telgraf*, 20 Mart 1940, 3, *Yeniyol*, 20 Mart 1940, 1; *Türk Sözü*, 20 Mart 1940, 1.

86 *Vakit*, 20 Mart 1940, 5; *Akşam*, 20 Mart 1940, 10; *Haber (Akşam Postası)*, 20 Mart 1940, 2.

87 *Cumhuriyet*, 20 Mart 1940, 6.

88 *Haber (Akşam Postası)*, 20 Mart 1940, 2; *Anadolu*, 20 Mart 1940, 1.

89 *Haber (Akşam Postası)*, 20 Mart 1940, 2.

Besim Ömer Paşa'nın vefatını haber alan, vefatından önce görüştüğü kız kardeşinin oğlu B. Ekrem Besim, vefatı ailenin İstanbul'daki üyelerine bildirir bildirmez, İstanbul'daki diğer yeğeni olan Haydarpaşa Nümune hastanesi doktorlarından Zeki (Tektaş) Bey[90] Ankara'ya doğru yola çıktı.[91]

3. Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'ın Cenaze Töreni

Besim Ömer Paşa'nın vefatı kamuoyunda büyük etki yaratarak 19 Mart 1940'ı takip eden günlerde kamuoyunun gündeminde yer aldı. Vefatı "*Acı bir kayıp: Profesör General Besim Ömer öldü*" başlığıyla duyuran *Anadolu* gazetesi "*General Besim Ömer, senelerce üniversitede profesörlük yapmış, pek çok talebe yetiştirmiş ve tababette mümtaz bir mevki ihraz ettiği gibi, memlekette herkesin saygısını kazanmıştı. Ölümü, cidden bir kayıptır.*" satırlarına yer veriyordu.[92] *Halkın Sesi* gazetesi "*General Besim Ömer öldü*" başlığında "*Temiz mazisi herkesin saygısını kazanmış olan bu muhterem fani gözlerini hayata kapamıştır.*" diyordu.[93] *Yeni Asır* gazetesi "*Millet Meclisinin en yaşlı âzası bulunan maruf doktor profesör Besim Ömer vefat etmiştir.*" ifadeleri ile duyurmaktaydı.[94] Dönemin yazarlarından Nusret Safa Coşkun, bu kaybı "*Yarım asır hocalık ettiği ilim ordusunun üzerine bir bomba gibi düşen*"[95] bir karahaber olarak tanımlamaktaydı. Suat Derviş *"... bu büyük insanın ölümü en evvel Türk kadınlarını yeisli ve Türk bebeklerini öksüz bıraktı*" diyerek üzüntüsünü aktarıyordu.[96] Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Süheyl Ünver ise Paşa'nın tıbba, tıp tarihine ve İstanbul Üniversitesi'ne yaptığı katkılara değinerek: "*Türk tıp tarihi üzerine çalışan ilk alim olarak tanıdığımız merhumun verdiği direktifler dahilinde kurumumuzun bu sahada mesaisine devam etmesi ona kalbi bağlılığımızın bir cevabı olacaktır*" diyerek anıyordu.[97]

Gazete haberlerine göre: 3 Nisan 1939'da göreve gelen Refik Saydam hükümeti, Paşa'nın cenaze ve defin işlemleri için İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ı görevlendirdi.[98] 20 Nisan 1940'ta Lütfi Kırdar başkanlığında gerçekleştirilen, cenaze merasiminin nasıl ve nerede yapılacağı ile ilgili toplantıda;[99] naaşın aynı günün akşam saatlerinde trenle Ankara'dan İstanbul'a getirilerek Merkezefendi mezarlığına defnedilmesi kararlaştırıldı. Resmî tören İstanbul'da gerçekleştirileceği için Ankara'da bir tören gerçekleştirilmeyecekti. İstanbul'daki tören için Paşa'nın naaşı, 20 Mart akşamı Ankara'dan yola çıkarılacak ve 21 Mart sabahı saat 08.00'de Haydarpaşa Garı'na gelecekti. Tan gazetesi trenin Haydarpaşa Garı'na 08.15'te ulaşacağının planlandığını yazmaktadır.[100] Cenaze burada trenden alınarak Belediye Başkanlığının gönderdiği cenaze arabası ile Üsküdar'a götürülecekti.[101] Toplantını ardından Lütfi Kırdar cenaze törenini gazetecilere "*Cenaze yarın İstanbul'a gelecektir. Haydarpaşa'dan doğruca Gülhane hastahanesine naklolunacak ve saat 11 de hastahaneden büyük merasimle kaldırılarak namazı Beyazıt camiinde kılınacaktır. General Merkezefendi'deki aile makberesine defnolunacaktır.*" diyerek özetledi.[102]

Akşam gazetesi Besim Ömer Paşa'nın cenazesinin Üsküdar'dan önce, ilk rektörü olduğu İstanbul Üniversitesi'nden kaldırılmasının gündeme geldiğini fakat bu programdan vazgeçildiğini vurgulamaktadır. Ayrıntılarını *İkdam* gazetesinin aktardığı programa göre: Paşa'nın naaşının konulduğu tabutu, Beyazıt Camii'ndeki cenaze namazının ardından üniversite merkez binasına ve iç avluya konulacaktı. Burada üniversiteye verdiği hizmetler ve tıp gençliğinin yetişmesi için harcadığı çabalar ile anıldıktan sonra Profesör Dr. Akil Muhtar, Üniversite Rektörü Cemil Bilsel adına bir nutuk gerçekleştirecekti. Sonrasında Profesör Tevfik Remzi Kazancıgil ve iki üniversiteli talebe söz alarak konuşma yapacaklardı. Naaşı, saygı duruşunun ardından Merkezefendi'ye

90 *Tan*, 20 Mart 1940, 6.
91 *Akşam*, 20 Mart 1940, 10.
92 *Anadolu*, 20 Mart 1940, 1.
93 *Halkın Sesi*, 20 Mart 1940, 2.
94 *Yeniasır*, 20 Mart 1940, 3.
95 Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", 11.
96 Derviş, "Düşündüğüm Gibi: Profesör Besim Ömer Akalın'ın Ölümü", 3.
97 *Vakit*, 21 Mart 1940, s.5.
98 *Son Telgraf*, 20 Mart 1940, 3; *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
99 *İkdam (Sabah Postası)*, 21 Mart 1940, 3.
100 *Tan*, 21 Mart 1940, 6.
101 *Son Posta*, 21 Mart 1940, 3; *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
102 *Yeni Sabah*, 20 Mart 1940, 7.

götürülerek aile kabristanına defnolunacaktı.[103] Fakat bu tekliften vazgeçilerek cenazenin, üniversiteden önce evinden kaldırılması kararlaştırıldı.[104]

Nihai programa göre: Üsküdar'dan araba vapuruyla Kabataş'a geçirilen naaş, cenaze arabasıyla Cağaloğlu'nda, Divanyolu Caddesi ile kesişen Babıâli Caddesi'ndeki İstanbul Kız Lisesi'nin[105] karşısındaki 18 numaralı evine getirilecekti.[106] İki saat kadar aile fertlerine emanet edilecek[107] ve saat 11.00'de başlayacak[108] olan tören ile Gülhane Hastanesi'ne nakledilecekti. "*General*" rütbesinde bir asker olması dolayısıyla, askeri tören düzenlenecekti. Türk Bayrağı'na sarılı bir tabutun içerisinde top arabasına konularak atlı askerler, piyade kıt'aları, makineli tüfek bölükleri, tüfekli deniz erleri, yedek subaylar, askeri lise öğrencileri,[109] polis müfrezeleri,[110] itfaiye kıtaları[111] eşliğinde Beyazıt Camii'ne götürülecekti.[112] Sivil ve bürokratlardan ise Vali ve Belediye Başkanı, Halk Partisi İstanbul il başkanı, vilâyet ve belediye erkânı, üniversite rektörü, dekanlar ve profesörler, yüksek öğretim öğrencileri, doktorlar ve tıp çalışanları katılım gösterecekti. İstanbul Üniversitesi rektörlüğü cenaze merasimine katılmak için 21 Mart gününü tatil ilan edecekti.[113] Cenaze namazının sonrasında ise Beyazıt-Aksaray yolu üzerinden Merkezefendi Mezarlığı'na doğru konvoy halinde yola çıkılacaktı. Yas nağmeleri çalacak olan Şehir Bandosu'nun da eşlik edeceği[114] yoğun kalabalık nedeniyle trafik yol boyunca durdurulacaktı.[115] Son olarak Paşa'nın naaşı, Merkezefendi Mezarlığı'ndaki aile kabristanına,[116] vefat eden kardeşleri Azmi Ömer ve Kemal Ömer'in yanlarına defnedilecekti.[117]

Besim Ömer Paşa'nın cenaze töreninin nasıl gerçekleştirileceğini aktaran gazetelerin, bazı ayrıntıları farklı aktardığı veya hemen her gazetenin farklı ayrıntılara yer verdiği görülmektedir. Programı diğer gazetelere nazaran en doğru şekilde *Yeni Sabah* gazetesi aktarmıştır. *Yeni Sabah* gazetesinin haberinde yer aldığı sırayla Besim Ömer Paşa'nın naaşı; Babıali Caddesi'ndeki evinden alınıp Beyazıt Camii'ne götürülecektir. Buradaki cenaze namazını takiben bir de İstanbul Üniversitesi'ne götürülerek bir tören düzenlenecek ve sonrasında Merkezefendi'ye defnedilecektir.

Besim Ömer Paşa'nın naaşını taşıyan ve özel olarak hazırlanmış 24627 numaralı furgonun[118] bağlandığı Ankara Ekspresi,[119] akşamüzeri saat 17.30'da öğrencilerin, meslektaşları, arkadaşları ve Büyük Millet Meclisi üyelerinin gözyaşları eşliğinde Ankara'dan hareket etti.[120] Tren Haydarpaşa Tren Garı'na 07.44'te ulaştı.[121] Buradan İstanbul Belediyesi tarafından görevlendirilen cenaze arabası ile Üsküdar arabalı vapur iskelesine gönderildi.[122] Üsküdar iskelesinden arabalı vapur ile Kabataş'a getirildikten sonra cenaze arabasıyla Sirkeci üzerinden evine nakledildi.[123]

103 *İkdam (Sabah Postası)*, 21 Mart 1940, 3.
104 *Akşam*, 21 Mart 1940, 3.
105 1983-1984 eğitim-öğretim yılında karma eğitime geçerek "Cağaloğlu Anadolu Lisesi (CAL)" adıyla hizmet vermeye başlayan okul. Bkz. https://cagalogluanadolulisesi.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_189746.html (erişim tarihi: 19.01.2026).
106 *İkdam (Sabah Postası)*, 21 Mart 1940, 3; Bkz: *Tan*, 21 Mart 1940, 4; *Tan*, 22 Mart 1940, 6; Tan gazetesi adresi, yakınlardaki II. Mahmut Türbesi dolayısıyla "*Türbedeki evinden alınacaktır*" diyerek duyurmaktadır ve Babıali Caddesi'nin adını "*Ankara Caddesi*" olarak vermektedir. *Tan*, 21 Mart 1940, 1.
107 *Tan*, 21 Mart 1940, 6.
108 *İkdam (Sabah Postası)*, 21 Mart 1940, 3; *Akşam*, 21 Mart 1940, 3; Tan gazetesine göre tören 11.30'da başlayacaktır. *Tan*, 21 Mart 1940, 4.
109 *İkdam (Sabah Postası)*, 21 Mart 1940, 3.
110 *Akşam*, 21 Mart 1940, 3.
111 *Tan*, 21 Mart 1940, 6.
112 *Tan*, 21 Mart 1940, 4.
113 *Akşam*, 21 Mart 1940, 3; *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, s.1.
114 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7.
115 *Tan*, 21 Mart 1940, 6.
116 *Son Telgraf*, 20 Mart 1940, 3.
117 *Akşam*, 21 Mart 1940, 3.
118 Furgon: isim, Fransızca "*fourgon*". Yolcu katarlarına eklenen yük vagonu. Bkz. https://sozluk.gov.tr/?ara=furgon (erişim tarihi: 19.01.2026).
119 *Yeni Sabah*, 21 Mart 1940, 7; *Akşam*, 21 Mart 1940, 3; *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 1.
120 *İkdam (Sabah Postası)*, 21 Mart 1940, 3; *Son Posta*, 21 Mart 1940, 3.
121 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 1; *Vakit*, 22 Mart 1940, 4; Cumhuriyet gazetesi 07.45'te ulaştığını bildirirken Akşam, Son Telgraf ve Yeni Sabah gazeteleri de 08.00'de ulaştığı yönünde bilgi vermektedirler. Bkz. *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6; *Akşam*, 21 Mart 1940, 3; *Son Telgraf*, 21 Mart 1940, 3; *Yeni Sabah*, 22 Mart 1940, 3.
122 Çünkü Haydarpaşa Garı'na bugün en yakın iskele olan Kadıköy İskelesi'nden, Besim Ömer Paşa'nın evine en yakın iskele olan Sirkeci iskelesine arabalı vapur seferleri ancak 10 yıl sonra, 10 Nisan 1950 günü başlayacaktır. Eser Tutel, *Seyri Sefain: Öncesi ve Sonrası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. baskı, 1997, 249.
123 *Akşam*, 21 Mart 1940, 3; *İkdam (Sabah Postası)*, 22 Mart 1940, 4; *Yeni Sabah*, 22 Mart 1940, 3.

Saat 09.00 sularında cenaze arabası eve ulaştığında; göğüslerine Paşa'nın siyah çerçeveli fotoğrafını takmış olan semt ahalisi, onu son yolculuğuna uğurlamak üzere Babıali Caddesi'ne toplanmaya başlamıştı.[124] Burada aile fertlerinin son vedası için iki saat kadar ailesine emanet edilen naaşı, evinde hastalarını muayene etmek için ayırdığı salona konuldu.[125]

Saat 10.00'a geldiğinde Babıali Caddesi'nin Batı yakasında kalan sokaklar, yani Kapalı Fırın mevkiinden başlayarak Divanyolu'na kadar bütün caddeyi, cenaze alayına ve törenine katılmak için gelen insanlar kaplamış durumdaydı.[126] Bu sırada Paşa'nın kardeşi Agâh Ömer Bey ve ailesi de başsağlığı dileklerini kabul etmeye başladı.[127] Gelen misafirler nedeniyle kapıcı kapıyı bir an bile kapatmaya fırsat bulamazken, Agâh Ömer Bey de devamlı çalan telefonu neredeyse elinden bırakacak vakit bulamıyordu.[128]

Saat 10.30'dan itibaren generaller, subaylar, görevli askeri birlikler, İstanbul Üniversitesi yöneticileri ve akademik personeli, vilayet ve belediye yöneticileri ile birçok asker ve bürokrat evin önünde yer aldılar.[129]

Saat 11.00'i gösterdiğinde artık Babıali Caddesi'nin Doğu yakasında kalan sokaklar, yani Parti binası[130] önünden itibaren Türbe'ye[131] kadar artık bütün Babıali Caddesi'ni büyük bir insan kalabalığı doldurmuştu.[132] İstanbul Üniversitesi yönetiminin saat 11.00 itibarıyla dersleri tatil etmesi de kalabalığın artmasını sağladı.[133] Dr. Esad Kemal Hekimoğlu bu kalabalığı "*Mart güneşi altında kırıcı bir soğuğa rağmen: Caddede iğne atsanız yere düşmiyecek*" sözleriyle tarif etmektedir.[134]

Saat 11.30'u işaret ettiğinde[135] evde üst katta bulunan aile üyeleri başsağlığı dileklerini aldıktan sonra aşağıya indiler. Paşa'nın yakın arkadaşları ile tabutun etrafında bir hürmet halkası oluşturuldu.[136] Öğrencileri, Türk bayrağına sarılı olan[137] tabutunu evden çıkardılar. [138] Sağında ve solunda ikişer askeri inzibat eri bulunan tabut[139] alayın en arkasında bulunan ve top arabasına konulacaktı.

Cenaze alayının en önünde bir süvari bölüğü, ardından da bir piyade taburu geliyordu. Sonrasında bir İnzibat kıtası, devamında da askeri bando muzıkası yer almaktaydı. Bandonun arkasında çelenklerden oluşan bir kafile bulunuyordu. Bu kafilede; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başbakan Refik Saydam ve bütün Bakanlar Kurulu, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği, Ankara Valisi, Ankara Belediyesi, İstanbul Valiliği, İstanbul Belediyesi, Kızılay, Türk Tıp Cemiyeti, Türk Hekimleri Dostluk ve Yardım Cemiyeti, İstanbul Etıbba Odası, Türkiye Eczacılar Cemiyeti, Türk Ginekologi Cemiyeti, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Doktorları, Haseki Hastanesi Doktorları, Ankara Doktorları, Ankara Doğum Doktorları, Tıp Fakültesi Tedavi Kliniği, Türk Basın Birliği, Türk Kadın Hekimleri Cemiyeti140 ve Sabık Şark Yıldızı M. M. eski arkadaşları141 gibi çeşitli resmî ve özel kurum veya kişilerden gönderilen çelenkler taşınıyordu. Çelenklerin arasında Üniversite Tıp fakültesi son

124 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6.
125 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
126 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
127 *Son Posta*, 22 Mart 1940, 8.
128 Coşkun, "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", 11.
129 *Son Telgraf*, 21 Mart 1940, 3.
130 Günümüzde Fatih ilçesi, Cağaloğlu semti, Alemdar Mahallesi 28 numarada İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak hizmet veren bu yapı; cenaze töreninin gerçekleştiği o tarihlerde CHP İstanbul Vilayet Teşkilat Binası olarak kullanılıyordu. 1929 yılında Emlak ve Eytam Bankası'ndan satın alınan bu bina, Demokrat Parti iktidarı döneminde çıkarılan 14.12.1953 tarih ve 6195 sayılı kanun (CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun) uyarınca hazineye devredilmiştir. Bkz. https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276256/hizmet-binamiz.html (erişim tarihi: 19.01.2026); "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, Kanun No. 6195, 8584 (16 Aralık 1953), 7773-7774.
131 Türbedar Sokak'ta bulunun Sultan II. Mahmut Türbesi.
132 *Tan*, 22 Mart 1940, 6.
133 *Akşam*, 21 Mart 1940, 3; *Son Telgraf*, 21 Mart 1940, 3.
134 Esad Kemal Hekimoğlu, "Profesör Besim Ömer Akalın giderken", *Yeni Sabah*, 22 Mart 1940, 3.
135 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 1; *Vakit*, 22 Mart 1940, 4; Son Telgraf ve Yeni Sabah gazeteleri cenazenin 11.40'ta evden çıkarıldığını nakleder: *Son Telgraf*, 21 Mart 1940, 3; *Yeni Sabah*, 22 Mart 1940, 3.
136 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
137 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6.
138 *Son Dakika*, 21 Mart 1940, 3; *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 1.
139 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
140 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6; *İkdam (Sabah Postası)*, 22 Mart 1940, 4; *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 1; *Son Dakika*, 21 Mart 1940, 3; *Akşam*, 22 Mart 1940, 5; *Son Telgraf*, 21 Mart 1940, 3; *Yeniasır*, 22 Mart 1940, 3.
141 "Sabık Şark Yıldızı M. M. eski arkadaşları" ifadesindeki "M. M." ifadesi "Muhterem Mahfili" ifadesinin kısaltmasıdır. "Sabık Şark Yıldızı M. M." ifadesi günümüz Türkçesi ile "Eski Doğu Yıldızı Saygıdeğer Locası" anlamına gelmektedir ve anlaşıldığı kadarıyla Besim Ömer Paşa'nın üyesi bulunduğu kapatılan mason localarındandır. Cenazeye mason locası arkadaşlarının, localarının ismini de belirterek çelenk görderdiği bilgisi araştırılan gazeteler arasından yalnızca Akşam gazetesinde yer almaktadır. *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.

sınıf öğrencileri Besim Ömer Paşa'nın fotoğrafını taşımaktaydı.142 Hakkı Süha Gezgin'in ifadeleriyle; "çiçek, çelenk, süngü ve asker kalabalıklarını birleştiren" ve "çiçekle süngü arasındaki yalçın tezadı bile yumuşatan, ikisini de yas ateşinde eriterek kaynaştıran" bir görüntüye tanıklık ediliyordu.143

Besim Ömer Paşa'nın tabutu çelenklerden sonra ilerleyecek top arabasına konuldu[144] ve askeri bandonun yas ezgileri çalmaya başlamasıyla askeri cenaze töreni başladı.[145] Frédéric Chopin'in "*Cenaze Marşı*" çalındığında hissettirdiği duyguyu Dr. Esad Kemal Hekimoğlu "*Şopen'in lâyemut marşı, servilerin senfonisi gibi Allaha yakın…*"[146] diyerek tarif etmektedir. Büyük cenaze alayı, Babıâli Caddesi'ndeki İstanbul Kız Lisesi'nin karşısında evinin önünden hareket ederek Vilayet Konağı önünden geçip anayola çıktı. Buradan Tramvay Caddesi'ni takip ederek,[147] Sultan II. Mahmud Türbesi ve Çemberlitaş istikametinden Beyazıt Camii'ne doğru ilerledi.[148] Alayı, en arkada askeri tıp akademisi ve üniversite öğrencileri ile binlerce kişiden oluşan kitle takip ediyordu.[149] Hakkı Süha Gezgin bu kalabalığı "*tabutu arkasında en aşağı dört nesillik koca bir kütle vardı: Bembeyaz saçlılar, kırantalar, olgun yaşlılar ve delikanlılar…*" diye tarif etmektedir.[150] Korteje katılanlar arasında Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, Cumhuriyet Halk Partisi adına İstanbul Parti Müfettişi Tevfik Fikret Sılay, Cumhuriyet Halk Partisi Merkez İdare Heyeti üyelerinden Cevdet Kerim İncedayı, Sıhhiye Vekâleti adına Sıhhiye Müdürü Ali Rıza Alp gibi önemli kimseler bulunuyordu.[151]

Cenaze alayının yürümeye başladığı sırada, alaya katılmayan vatandaşlar Türbe'den Beyazıt'a kadar olan caddenin iki tarafındaki kaldırımları doldurmuştu.[152] Alayın iki tarafında, kaldırımda bulunan vatandaşlar ile yürümekte olan cenaze alayının arasında polis memurları ve piyade erleri sıra halinde bulunuyordu. Cağaloğlu'ndan Beyazıt'a uzanan güzergâhı, Tramvay Caddesi boyunca mahşeri bir kalabalık eşliğinde kateden cenaze alayı, öğle ezanından önce Beyazıt Camii'ne ulaştı ve naaş musalla taşına yerleştirildi.[153] Saat 12.20 civarında[154] okunan ezanı müteakip kılınan öğle namazının ardından, Paşa'nın cenaze namazı için saf tutuldu. Namazın bitimiyle tabut; İstanbul Üniversitesi'ne, üniversite gençliğinin omuzlarında taşındı.[155] Burada merkez binanın giriş holündeki katafalkın üzerine konularak bir tarafında Paşa'nın eski dostlarından Akil Muhtar ve diğer tarafında kardeşi Agâh Ömer yer aldılar.[156]

İlk konuşmayı, İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel'in hastalığı nedeniyle, Akil Muhtar gerçekleştirdi: "*Bu zatın en eski dostlarından, manevi bir kardeşi sıfatile bu ani ölümün yıldırım tesiri altında hislerimi size*

142 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.

143 Gezgin, "Görüp Düşündükçe: Gömülen bir asır", 3.

144 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 4.

145 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 1.

146 Hekimoğlu, "Profesör Besim Ömer Akalın giderken", 3.

147 *Son Posta* gazetesi güzergahı "*Divanyolu*" olarak vermektedir, ki bu da doğrudur. Çünkü "*Tramvay Yolu*" veya "*Tramvay Caddesi*" bu yolun halk arasındaki adıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tramvay ulaşımı önce atlı tramvay olarak işletilmiş ve sonrasında da elektrikli tramvay sistemine geçilmiştir. Açılan ilk dört hattan ikincisi "*Eminönü – Bab'ı Ali – Soğukçeşme – Divanyolu – Beyazıt – Aksaray*" hattını takip etmekteydi. Bu hat basında "*Tramvay Caddesi*" olarak yer aldığı için Besim Ömer Paşa'nın cenazesinin bu yolu takip ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Melek Çolak, "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay", *Osmanlı Araştırmaları,* 22 (Aralık 2003), 76; *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6; *Son Posta*, 22 Mart 1940, 8.

148 Chopin'in Cenaze Marşı ile Türk Kültürü'nde mezarlıklara dikilen ağaç olarak bilinen Servi ağacının hışırtısı arasında benzeşim kurarak "Chopin'in ölümsüz marşı o kadar etkileyici çalınıyor ki; tıpkı mezarlıklardaki servilerin rüzgârda çıkardığı ilahi uğultu gibi, insanı Allah'a yaklaştırıyor" demek istiyor; *İkdam (Sabah Postası)*, 22 Mart 1940, 4.

149 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 4.

150 Gezgin, "Görüp Düşündükçe: Gömülen bir asır", 3.

151 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 1; *Akşam*, 22 Mart 1940, 5; *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6; *İkdam (Sabah Postası)*, 22 Mart 1940, 4; *Son Telgraf*, 21 Mart 1940, 3; *Son Dakika*, 21 Mart 1940, 3.

152 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 4; *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6.

153 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.

154 Bu güzergâh yaklaşık 850 metrelik bir mesafedir ve kalabalık gözönünde bulundurulursa bile 11.30'da yürümeye başlayan alayın, aşağı yukarı 30 ya da 40 dakikada, 12.20 civarı okunan öğle ezanından önce Beyazıt Camii'sine ulaşması akla yatkındır. Öğle ezanın 12.20 civarında okunması meselesi ile Türkiye'de çeşitli dönemlerde uygulanan veya kaldırılan "Yaz Saati" uygulaması ile ilgilidir. 1 Ekim 1926'da gece 12.00'den gece 11.00'e bir saat geri alınarak "Kış Saati (GMT+2 / 30° Doğu / İzmit Boylamı, Doğu Avrupa Saati)" uygulamasına geçildikten sonra, 1 Temmuz 1940 tarihine kadar 14 yıl boyunca bir daha "Yaz Saati" uygulamasına geçilmemiştir. Bugün ise "Yaz Saati (GMT+3 / 45° Doğu / Iğdır Boylamı)" uygulaması kalıcı olarak uygulanmaktadır. Böylece bugün (21 Mart'ta) İstanbul'da öğle ezanı saat 13.20 civarında okunurken; 1940 yılında, o günkü saat uygulamasına göre ibreler 12.20 sularını gösterdiğinde okunmuş olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Osman Kocalar, Hüseyin Toros, "Yaz ve Kış Saati Uygulamasının Türkiye İçin Değerlendirilmesi", *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi 1*, 3 (Aralık 2014), 59-68; Nuri Güçtekin, "Osmanlı'dan Günümüze Yaz ve Kış Saati Uygulamalarının Tarihçesi (1919-2014)", *Tarih Dergisi*, 60 (2014), 123-158; "Gün Işığından Daha Fazla Yararlanmak Amacıyla Bütün Yurtta Yaz Saati Uygulanması Hakkında Karar", *Resmî Gazete*, Bakanlar Kurulu Kararı No. 2016/29825, 29825 (8 Eylül 2016).

155 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 4; *Son Dakika*, 21 Mart 1940, 3.

156 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.

iblâğ etmek hususunda âcizim."[157] diyerek sözlerine başlayan Akil Muhtar törende hazır bulunan herkesin aynı üzüntüyü paylaştığını ve bir şey söyleyemeyecek olsa bile herkesin onun hislerini aynen anlayacağından emin olduğunu dile getirdi.[158] Paşa'nın bütün insanlığıyla iyi bir hekim, kıymetli bir hoca, usta bir yazar ve şefkatli bir aile reisi olduğunu vurgulayarak dostlarına sadık, nur saçan yüksek bir şahsiyet olduğunun altını çizdi: "*Emellerini, ideallerini cidden yakından tanırım. O, saadetini daima bu ideallerine ulaşmakta bulmuştur.*"[159] Onun Halk sağlığı konusundaki çabalarına dikkati çeken Akil Muhtar; ilk doğumevini kurmasına, Hilaliahmer'i tekrar canlandırmasına, genel sağlık ilkelerini öğreten kitaplar yazmasına değindi. Birçok kadın ve çocuğun sağlıklarını ona borçlu olduğunu vurgulayarak; onun çalışmaktan bir an geri durmadığını, son günlerinde bile yeni bir kitap yazmakla meşgul olduğunu belirterek sözlerini tamamladı.[160]

Akil Muhtar'ın konuşmasının ardından; önce Ankara'daki Tıp fakültesi dekanı Ahmet Kemal namına Tıp Fakültesi doğum profesörü Tevfik Remzi Kazancıgil[161] ve sonra Gülhane hastanesi ve Türk kadın hekimleri birliği namına Doktor Ali Esat[162], Paşa'nın Tıp bilimine katkılarını aktaran konuşmalar gerçekleştirdiler. Tıp Fakültesi öğrencisi iki gencin Paşa'nın kaybı dolayısıyla gençliğin duyduğu üzüntüyü dile getiren bir konuşma yapmalarının[163] ardından İstanbul Üniversitesi'ndeki tören sona erdi.[164]

Törenin ardından, Besim Ömer Paşa'nın tabutunu Üniversite'ye getiren öğrenciler yine naaşı aynı şekilde omuzlayarak cenaze otomobiline yerleştirdi. Cenaze arabasını otomobilleri ile takip edenler Beyazıt, Aksaray, Topkapı yolu üzerinden Merkezefendi Kabristanı'na ilerlediler. Burada kalabalığı bir piyade müfrezesi selâmladı.[165] Paşa'nın naaşı, Merkezefendi Kabristanı'ndaki aile mezarlığına götürüldü. Burada, kısa süre önce yitirdiği küçük kardeşi Kemal Ömer ve ağabeyi Azmi Ömer'in kabirlerinin yanına, mezarı başında düzenlenen dini merasimle gözyaşları arasında defnedildi.[166]

Sonuç

Besim Ömer Paşa'nın vefatı, dönemin Türk basınında geniş yankı uyandırmış; farklı çevrelerden pek çok kalem, onun kişiliğini ve mirasını değerlendirme ihtiyacı hissetmiştir. Bu tanıklıklar bir bütün olarak ele alındığında, yazarların mesleki ve toplumsal konumlarına göre Paşa'nın farklı veçhelerini öne çıkardığı görülmektedir.

Tıp camiasından meslektaşları, ağırlıklı olarak onun bilimsel katkılarına ve hocalık vasfına odaklanmıştır. Bu kesim için Besim Ömer Paşa, Türkiye'de modern ebeliğin ve doğum tıbbının kurucusu olmanın ötesinde; yıllarca sürdürdüğü eğitici ve aydınlatıcı çabalarıyla nesiller yetiştirmiş, kaleme aldığı eserlerle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminin tıp literatürüne özgün bir miras bırakmış bir şahsiyettir.

Gazeteci ve edebiyatçılar ise Paşa'yı daha geniş bir toplumsal perspektiften değerlendirmiş; onu yalnızca mesleğiyle sınırlı kalmayan, kamuoyu oluşturma gayreti ve toplumsal davaları sahiplenme biçimiyle tanımlanan bir "cemiyetçi münevver" olarak konumlandırmıştır. Bu yazarlar için Paşa, Cumhuriyet modernleşmesinin sembol isimlerinden biridir.

Yakın dostları ve aile çevresinden gelen tanıklıklar ise kamusal kimliğinin arkasındaki insani boyutlara ışık tutmaktadır. Bu anılar; onun çalışma disiplinini, dostlarına karşı derin vefasını, hastalığına rağmen üretkenliğini sürdürme azmini ve bekârlığını bilinçli bir idealizm olarak benimseyişini somut anekdotlarla anlatır.

Bu farklı çevrelere göre Besim Ömer Paşa, unvanlarıyla değil, eserleri ve bıraktığı izlerle hatırlanmaya değer bir şahsiyettir. Hakkında yazılanlar, aynı zamanda dönemin Türk aydın çevrelerinin bir kişiyi nasıl değerlendirdiğini

157 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
158 *Son Posta*, 22 Mart 1940, 8.
159 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
160 *Son Posta*, 22 Mart 1940, 8.
161 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 4; *Son Dakika*, 21 Mart 1940, 3; *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6; *İkdam (Sabah Postası)*, 22 Mart 1940, 4.
162 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
163 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 4; *Son Dakika*, 21 Mart 1940, 3; *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6; *İkdam (Sabah Postası)*, 22 Mart 1940, 4.
164 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
165 *Akşam*, 22 Mart 1940, 5.
166 *Haber (Akşam Postası)*, 21 Mart 1940, 4; *Son Dakika*, 21 Mart 1940, 3; *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940, 6; *İkdam (Sabah Postası)*, 22 Mart 1940, 4; *Akşam*, 22 Mart 1940, 5; *Yeniasır*, 22 Mart 1940, 3; *Anadolu*, 22 Mart 1940, 3.

ve hangi erdemleri tarihsel hafızaya kazımaya değer bulduğunu yansıtması bakımından kendi başına bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Finansal Destek ve Teşekkür / Grant Support and Acknowledgement

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

Hakem Değerlendirmesi / Peer-review

Dış bağımsız. / Externally peer-reviewed.

Etik Kurul Beyanı / Ethical Approval of the Study

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. / This study does not require approval from an ethics committee, and the data used were obtained from a literature review and published sources.

Etik Beyan / Declaration of Ethics

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all works utilised are cited in the reference list

Decleration of AI / Yapay Zekâ Beyanı

Bu makalede dil düzenlemesi ve üslup tututarlılığı açısından yapay zeka araçlarından faydalanılmıştır. / In this article, artificial intelligence tools have been used to ensure linguistic consistency and stylistic coherence.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

Akalın, Besim Ömer. Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı 1: Nüfus Siyasetinde Çocuk. İstanbul: Ahmet İhsan Basımevi ltd., 1938

Akatlı, Zeynep Altıok, Eren Aysan. Bir Dem Ankara. İstanbul: Oğlak Yayınları, 2024.

Altıntaş, Ayten, Oğuz Ceylan. "Vilâdethâne", Tombak: Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi. 17 (1997): 26-32.

Coşkun, Nusret Safa. "Büyük bir kayıb: Besim Ömer Akalın vefat etti", Son Posta. 20 Mart 1940.

"Cumhuriyet Halk Partisi'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun", Resmî Gazete. Kanun No. 6195, 8584 (16 Aralık 1953).

Çolak, Melek. "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay", Osmanlı Araştırmaları. 22 (Aralık 2003): 75-87.

Derviş, Suat. "Düşündüğüm Gibi: Profesör Besim Ömer Akalın'ın Ölümü", Haber (Akşam Postası). 21 Mart 1940.

Es, Hikmet Feridun. "Bir Çırpıda: Bir Yıldönümü Münasebetile", Akşam. 19 Mart 1941.

Gezgin, Hakkı Süha. "Görüp Düşündükçe: Gömülen bir asır", Vakit. 22 Mart 1940.

Güçtekin, Nuri. "Osmanlı'dan Günümüze Yaz ve Kış Saati Uygulamalarının Tarihçesi (1919-2014)", Tarih Dergisi. 60 (2014): 123-158.

"Gün Işığından Daha Fazla Yararlanmak Amacıyla Bütün Yurtta Yaz Saati Uygulanması Hakkında Karar", Resmî Gazete. Bakanlar Kurulu Kararı No. 2016/29825, 29825 (8 Eylül 2016).

Güngör, Salâhaddin. "Büyük Tıp Kahramanı: Dr. Besim Ömer", Cumhuriyet. 21 Mart 1940.

Gürkan, Kâzım İsmail. "Besim Ömer Akalın 1862-1940", Yeni Sabah. 20 Mart 1940

Hekimoğlu, Esat Kemal. "Prf. General Besim Akalın: Ölümünden sonra", Yeni Sabah. 21 Mart 1940.

Hekimoğlu, Esat Kemal. "Profesör Besim Ömer Akalın giderken", Yeni Sabah. 22 Mart 1940.

Kocalar, Ali Osman Hüseyin Toros. "Yaz ve Kış Saati Uygulamasının Türkiye İçin Değerlendirilmesi", Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi 1. 3 (Aralık 2014): 59-68.

Kumçayı, Hasan. "Günlerin Peşinden: General Besim Ömer", Vakit. 23 Mart 1940.

Necdet, Raif. Yeni Resimli Türkçe Kamus. İstanbul, İkinci tab', 1928.

Nurettin, Vâlâ. "Profesör Besim Akalın'ın cenazesi arkasında...", Akşam. 22 Mart 1940.

Rado, Şevket. "Profesör Besim Ömer'in 53 senelik dostu ağzundan hayatı", Akşam. 21 Mart 1940.

Safa, Peyami. "Hadiseler Arasında: Besim Ömer Akalın", Cumhuriyet. 20 Mart 1940.

Sertel, Sabiha Zekeriya. "Kaybettiğimiz Büyük Adam: Besim Ömer", Tan. 21 Mart 1940.

Sevük, İsmail Habib. "Besim Ömer'in Arkasından: Bir idealistin ölümü", Cumhuriyet. 22 Mart 1940.

Talu, Ercüment Ekrem. "Sözün kısası: Besim Ömer Akalın", Son Posta. 23 Mart 1940.

Talu, Ercüment Ekrem. "Sözün Kısası: Bir Yıldönümü", Son Posta. 21 Mart 1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 1, Oturum 1, 3 Nisan 1939: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 1, Oturum 28, 18 Mart 1940: 4-5.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 1, Oturum 28, 18 Mart 1940: 6.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 3, Oturum 31, 26 Haziran 1939: 341-342.

"Tercüme-i Hâl Varakası", Besim Ömer Akalın (Bilecik) Sicil Dosyası. TBMM Arşivi, (22 Şubat 1935).

Torik Necmi. "Bir haftadan, Bir haftaya: Besim Ömer paşanın bir nüktesi", Yeni Sabah. 23 Mart 1940.

Tutel, Eser. Seyri Sefain: Öncesi ve Sonrası. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. baskı, 1997.

Türk Hekimleri Jübilesi. Türk Hekimleri Dostluk ve Yardım Cemiyeti, İstanbul: Kader Basımevi, 1939.

Yurdoğlu, Lebid Fehmi. "Fikir Kırıntıları: Besim Ömer öldü", Yeni Asır. 23 Mart 1940.

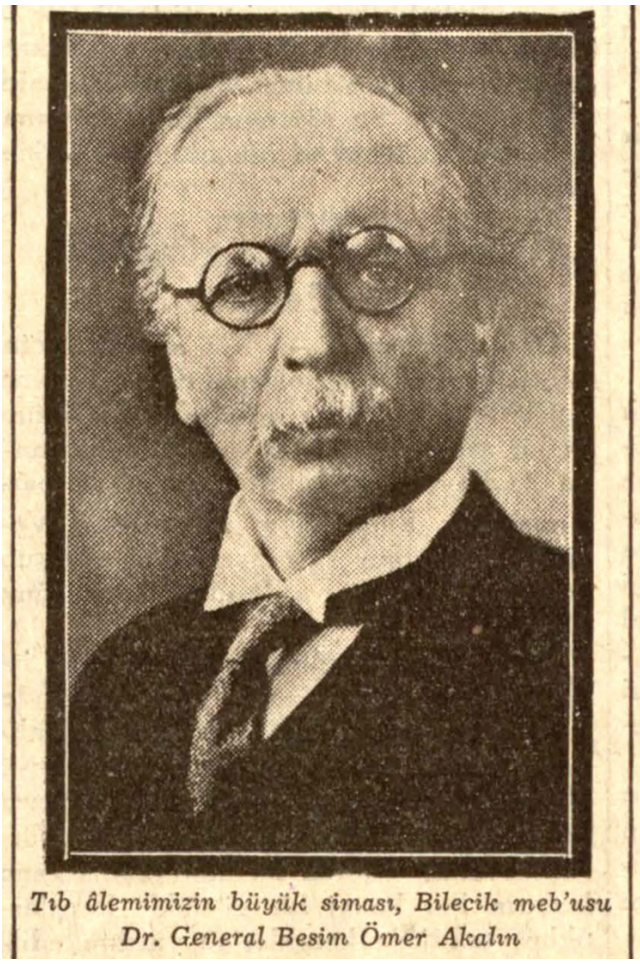
Süreli Yayınlar

Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Haber (Akşam Postası)
Halkın Sesi
İkdam (Sabah Postası)
Son Dakika
Son Posta
Son Telgraf
Tan
Türk Sözü
Ulus
Vakit
Vatan
Yeni Asır
Yeni Sabah
Yeniyol

İnternet Kaynakları

https://cagalogluanadolulisesi.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_189746.html. Erişim 19.01.2026.
https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/eYayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d05/HT_888_1_5.pdf. Erişim 24.01.2026.
https://sozluk.gov.tr/?ara=furgon. Erişim 19.01.2026.
https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276256/hizmet-binamiz.html. Erişim 19.01.2026.

EKLER

Tıb âlemimizin büyük siması, Bilecik meb'usu Dr. General Besim Ömer Akalın

Cumhuriyet, 20 Mart 1940, 1.

GENERAL BESİM ÖMER MERASİMLE DEFNEDİLDİ

Bugün yapılan cenaze merasiminden iki intiba

Son Dakika, 21 Mart 1940, 1.

General Besim Omer in Cenazesi
Büyük Merasimle Kaldırıldı

Merhumun cenazesi gençlerin elleri üzerinde Üniversiteden çıkarılıyor.. (Tafsilâtı 6 ıncıda)

Tan, 22 Mart 1940, 1.

Üstad Besim Ömer, dün büyük merasimle ve gözyaşları içinde ebedî medfenine tevdi edildi

Tabut eller üstünde Üniversiteden çıkarılıyor

Son Posta, 22 Mart 1940, 1.

Merhumun cenazesi dün büyük merasimle kaldırıld

General Besim Ömerin cen aze merasiminden bir intiba

Yeni Sabah, 22 Mart 1940,

Besim Ömeri toprağa verdik

Kaybettiğimiz büyük Türk âlimi için dün Üniversitede heyecanlı merasim yapıldı

Sağda: Büyük üstadın evinden kaldırılan cenazesi top arabasile taşınıyor. Solda: Üniversite avlusunda heyecanlı bir an: Gençler büyük hocalarının tabutunu eller üzerinde taşıyorlar

(Yazısı 6 ncı sahifede)

Cumhuriyet, 22 Mart 1940, 1.

General Besim Ömer dün askerî merasimle gömüldü

Üniversite meydanındaki merasimden sonra... (Yazısı 4 üncüde)

Vakit, 22 Mart 1940, 1.

DEĞERLİ ÂLİM BESİM ÖMER DÜN MERASİMLE DEFNEDİLDİ

Cenaze alayının önünde sayısız çelenk vardı.. (Yazısı 4 üncüde)

İkdam (Sabah Postası), 22 Mart 1940, 1.